

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

System ukládání tzv. alternativních trestů s akcentem na tresty
podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody a peněžitého trestu

Zpracoval: Jan Pötzl

PLZEŇ
2013

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým

.....

Jan Pötzl

Děkuji své vedoucí diplomové práce JUDr. Simoně Stočesové, Ph.D., LL.M., za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytla při tvorbě této diplomové práce.

Obsah

I. Úvod	1
II. Ústavní a zákonný základ pro definici trestného činu a ukládání trestů	4
2. 1. Definice trestného činu, formální a materiální hledisko	4
2. 2. Zásada zákonnosti trestních sankcí	8
2. 3. Obecné zásady při ukládání trestů	9
III. Účel trestu dle trestního zákoníku	15
3. 1. Obecně k účelu trestání	15
3. 2. K zásadě subsidiarity trestní represe	17
IV. Systém ukládání alternativních trestů	19
4. 1. K výčtu alternativních trestů	19
4. 2. Specifikace jednotlivých alternativních trestů	21
V. Úloha a význam probační a mediační služby, princip restorativní justice	29
5. 1. Charakteristika probace a mediace dle zák.č.257/2000 Sb.	29
5. 2. Hlavní cíle probace a mediace	30
5. 3. Probační dohled	33
5. 4. Probační činnost při výkonu trestu obecně prospěšných prací	35
5. 5. Uplatňování trendu tzv. restorativní justice	36
VI. Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody	40
6. 1. Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem	40
6. 2. Je podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody skutečně alternativním trestem?	44
6. 3. Exkurz do slovenské právní úpravy podmíněného odsouzení	46
VII. Peněžitý trest	49
7. 1. Podmínky ukládání peněžitého trestu podle trestního zákoníku	49
7. 2. Náhradní trest odnětí svobody	52
7. 3. Uplatňování peněžitého trestu v kontextu zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob	54
7. 4. Exkurz do slovenské právní úpravy peněžitého trestu	57
VIII. Závěr	59
IX. Resumé - Zusammenfassung	62
X. Seznam použité literatury	64

I. Úvod

Tématem mé diplomové práce je systém a ukládání tzv. alternativních trestů, tj. trestů, s nimiž není spojen bezprostředně výkon trestu odnětí svobody, a to s akcentem na podmíněné odsouzení a peněžitý trest.

Práce se zaměřuje v první řadě na ústavní základ, který je zakotven v článku 39 Listiny, v tomto článku je zvýrazněno formální pojetí trestného činu, neboť pouze zákon stanoví, co je nebo není trestněprávním jednáním. Na tomto pojetí je postaven i současně platný trestní zákoník. Ten na místo dřívějšího pojmu nebezpečnosti činu pro společnost zavedl termín škodlivosti činu pro společnost a rovněž ho definuje. V této souvislosti je třeba zmínit, že do popředí se dostává tzv. subsidiarita trestní represe, která je založena na principu resocializace pachatele, kterému dává možnost napravit se. Trestní represe je tak ukládána u typově závažnějších trestných činů a je vnímána až jako nejzazší možnost potrestání pachatele.

Tato práce dále popisuje obecné vnímání účelu trestu, když na rozdíl od dřívější právní úpravy není samostatně účel trestu v trestním zákoníku definován. Přesto jsou detailně stanoveny aspekty při určování druhu uloženého trestu, neboť se významně zohledňuje dosavadní život pachatele, poměřují se jeho osobním poměry, zjišťují se možnosti jeho nápravy, sleduje se jeho snaha odčinit škodu, jež byla trestným činem způsobena, apod.

Co se týče stěžejního zaměření této práce, její jádro spočívá ve zkoumání vybraných druhů alternativních trestů. Nabízí se tak nejen výčet těch trestů, s kterými není spojeno uvěznění pachatele za spáchání trestného činu, ovšem práce se snaží zejména detailně přiblížit tzv. podmíněné odsouzení, které je nejběžnějším druhem trestu. Autor se také zamýšlí nad tím, zda je podmíněné odsouzení vnímáno v teorii i praxi jako samostatný druh trestu, popř. zda je vhodné podmíněné odsouzení zařadit do trestů alternativních.

Další z alternativních trestů, kterému se práce blíže věnuje, je peněžitý trest. Práce má ambici nejen charakterizovat podmínky jeho ukládání, jeho význam při ukládání sankcí a jeho přeměnu v náhradní trest odnětí svobody, nýbrž v širších souvislostech přiblížit čtenáři jeho možnosti ukládání samosoudcem při vydání trestního příkazu za použití judikatury Nejvyššího soudu.

Velmi zajímavé srovnání se dále čtenáři nabízí při popisu ukládání peněžitého trestu za trestné činy páchané právníckými osobami, u nichž na rozdíl od fyzických osob se jedná o jednu z nejčastěji ukládaných sankcí. Důvodem je jednak větší majetková dispozice právnícké osoby a jednak typová sféra trestných činů právníckých osob, která nejčastěji postihuje hospodářskou a majetkovou sféru, proto je i nasnadě ukládat peněžitý trest.

Autor je toho názoru, že současně platná právní úprava trestání je zaměřena na principu převýchovy pachatele a depenalizace, o to důležitější je ukládání přiměřených opatření a přiměřených povinností se zaměřením na to, aby pachatel vedl řádný život, očistil se a mohl vést nový život, jakoby se žádné trestné činnosti nedopustil.

Autor si je vědom toho, že alternativní trestání přichází v úvahu u typově méně závažných trestných činů, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřesahuje pěti let. V tomto ohledu je často zapojena probační a mediační služba, která vykonává dohled nad výkonem alternativních trestů, významný je dohled zejména v oblasti obecně prospěšných prací.

Probační dohled se projevuje rovněž u podmíněného odsouzení, v rámci kterého soud ukládá zkušební dobu, ve které se podmíněně odsouzený nesmí dopustit jiného trestného činu, zpravidla typově stejného, jinak mu hrozí přeměna trestu podmíněného na trest nepodmíněný. Důraz je rovněž kladen na otázku náhrady škody poškozenému, kterou v souvislosti s podmíněným odsouzením podle svých možností pachatel musí odčinit. To je často měřítko pro to, zda se pachatel osvědčí či nikoliv, soud poté může podmínku prodloužit, nebo trest vykonat, závisí na přístupu soudce.

Autor se v neposlední řadě zaměřuje na otázku dohody pachatele s poškozeným a s obětí trestného činu, kdy v poslední době jsou do trestního práva vlivem cizích prvků implementovány principy restorativní justice, které jsou orientovány právě na vypořádání se s následky trestných činů pro oběti a usmíření mezi oběma stranami s tím, že základní podmínkou je v prvé řadě snaha o takovou restauraci poměrů a dobrovolnost.

Autor se rovněž snaží o krátký exkurz do poznání cizí trestněprávní úpravy, když svůj fokus zkoumání věnoval právě podmíněnému odsouzení a peněžitému trestu ve slovenském trestním zákoníku, neboť slovenská úprava je do značné míry

podobná té české díky společné historii. Zajímavé je tak sledovat důležité změny a hodnotit jejich výhody či nevýhody ve srovnání s českou právní úpravou.

Pokud jde o prameny mé práce, využil jsem jednak zákony vztahující se k danému tématu, dále jednotlivé odborné komentáře, monografie, vysokoškolské učebnice trestního práva hmotného a procesního, jakož i články v odborných časopisech.

II. Ústavní a zákonný základ pro definici trestného činu a ukládání trestů

2.1. Definice trestného činu, formální a materiální hledisko

Ústavní základ pro legální definici trestného činu a ukládání trestů za spáchání trestného činu je zakotven v článku 39 Listiny, který má toto znění:

Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit.

V tomto článku nalezneme vyjádření dvou klasických, neoddělitelně spjatých trestněprávních zásad, které jsou známy v latinské podobě *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*.

Tyto notoriety představují podstatu trestního práva hmotného a jsou skutečně jedním z mála styčných bodů mezi Listinou a trestním zákoníkem.¹ Proto v tomto ohledu existuje jen skromná judikatura Ústavního soudu, nicméně je o to zajímavější, a to ve vztahu k porušení práva na spravedlivý proces, který je nejčastějším důvodem ústavních stížností.

Ukázkou je případ (nález sp. zn. IV. ÚS 565/1999), který ve své studii komentuje V. Kratochvíl.² Stěžovatel u Ústavního soudu namítal porušení práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 90 Ústavy a čl. 36 odst. 1 Listiny. Stížností napadal usnesení krajského soudu, jímž mu bylo zamítnuto odvolání proti rozsudku prvostupňového soudu, který jej odsoudil pro trestný čin zanedbání povinné výživy k trestu odnětí svobody v trvání pěti měsíců s podmíněným odložením výkonu trestu na zkušební dobu osmnácti měsíců.

Prvostupňový soud v téže věci rozhodoval již podruhé, poprvé stěžovatele zprostil obžaloby podle § 226 písm. e) TŘ, ale zmíněné rozhodnutí bylo okresním státním zástupcem napadeno a věc se vrátila k novému projednání, v němž došlo k druhému, odsuzujícímu rozsudku.

V prvním případě vedl soud ke zprošťujícímu rozsudku fakt, že dlužné výživné bylo k určitému dni dodatečně obžalovaným uhrazeno a zůstala neuhradena pouze částka ve výši 7 500,- Kč celkem za tři měsíce.

Čtvrtletní zpoždění je ale období tak krátkého neplnění vyživovací povinnosti (v praxi obecných soudů se počítá s délkou trvání alespoň šesti měsíců samozřejmě

¹ Srov. Kratochvíl, V.: Právo na soudní a jinou ochranu ve smyslu čl. 39 Listiny základních práv a svobod (studie konkrétní kauzy). Základní lidská práva a právní stát v judikatuře ústavních soudů, Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 86.

² Viz tamtéž s. 86-93.

v závislosti na jiných okolnostech konkrétního případu), že je nebylo možné označit za trestný čin. Napodruhé se soud řídil doporučeními odvolacího soudu a shledal, že obžalovaný je osobou, která dlouhodobě vykazovala zcela liknavý postoj ve vztahu k vyživovací povinnosti svých dětí a proto v jeho případě i neplnění této povinnosti po poměrně krátkou dobu zakládá znaky trestného činu zanedbání povinné výživy.

Ústavní soud nakonec posoudil věc trochu z jiné stránky, než z jaké mu byla původně stížností přednesena. Nemohl totiž přehlédnout pochybení obecných soudů především v tom ohledu, že se absenci příslušného znaku skutkové podstaty (formální stránku) trestného činu snažil nahradit konkrétním vysokým stupněm stránky materiální (tj. záporný vztah k plnění vyživovací povinnosti).

Takovéto okolnosti mohou mít význam pouze při úvaze o trestu (jako okolnosti v tomto případě přitěžující), nelze je ovšem použít při úvaze o samotné vině pachatele. Právě v tomto směru spatřil ústavní soud porušení čl. 39 Listiny a napadené usnesení krajského soudu zrušil.

Kromě výše uvedené nezákonnosti hmotněprávního charakteru ovšem žádné procesní pochybení směřující vůči právu na spravedlivý proces (ve smyslu čl. 90 Ústavy a čl. 36 odst. 1 Listiny) shledáno nebylo.

Tato kauza a její řešení ze strany Ústavního soudu vyjádřilo nutnost chápat, vykládat a aplikovat pojem trestného činu důsledně v souladu se zásadou legality trestního práva hmotného vyjádřenou v čl. 39 Listiny.

Trestný čin je v ust. § 13 z.č. 40/2009 Sb. definován jako protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.

K dosažení maximální legality podmínek trestní odpovědnosti je trestní zákoník založen na formálním pojetí trestného činu, což mj. vede ke zvýšení jednotnosti při výkladu a aplikaci zákona a k posílení rovnosti všech před zákonem. Toto řešení znamená opuštění dosavadního materiálního či formálně materiálního pojetí dle starého Trestního zákona a je výraznou změnou určující charakter nové kodifikace trestního práva.³ Formálně právní pojetí trestného činu je důsledně promítnuto do definic jednotlivých skutkových podstat trestných činů.

³ Viz Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 102.

Formální pojetí trestného činu odpovídá více logice trestního práva spočívající v tom, že se řízení např. pro méně závažné výtržnictví zastaví, než aby se taková méně závažné výtržnictví již předem nepovažovalo za trestný čin, což by mohlo mít především u mladistvých pachatelů za následek destrukci právního vědomí sociálně etického významu výtržnictví.

Proto je v posledních letech v demokratických státech stále více preferováno procesní řešení depenalizace, a to hlavně proto, že intervenční oprávnění státního zástupce při uplatnění principu oportunity poskytují různé varianty odklonů (alternativních řízení) ještě v předsoudním stadiu trestního řízení, což vede k možnému narovnání mezi pachatelem (obviněným) a obětí (poškozeným) kontrolovanému státním zástupcem.⁴

V souladu s tím se v České republice v posledních letech při zachování zásady legality v rámci legislativního vývoje stále více uplatňují prvky oportunity, a to i pokud jde o možnost zastavení trestního stíhání.⁵

Formální pojetí trestného činu vede k přesnějšímu vymezení jednotlivých skutkových podstat trestných činů (aniž by tyto skutkové podstaty byly kasuistické), neboť neumožňuje ponechat řešení vágních nebo širokých zákonných pojmů na judikatuře soudů. Navíc důsledně naplňuje zásadu žádný trestný čin bez zákona ve smyslu čl. 39 Listiny základních práv a svobod a § 13 trestního zákoníku.

Formální pojetí trestného činu také lépe reflektuje oddělení moci zákonodárné od soudní a výkonné, neboť vymezení trestných činů důsledně ponechává na Parlamentu České republiky a soudům ponechává jen posuzování, zda jsou jednáním konkrétního pachatele naplněny znaky trestného činu, aniž by soud byl oprávněn dospět k závěru, že při naplnění zákonných znaků nejde o trestný čin s ohledem na nesplnění jeho materiální podmínky. V této souvislosti je pak nutno připomenout, že takový závěr za platnosti a účinnosti starého trestního zákona založeného na materiálním pojetí mohl učinit nejen soud, ale i státní zástupce a dokonce i policejní orgán.

⁴ Srov. např. § 153 a § 153a německého trestního řádu, § 90a až § 90m rakouského trestního řádu a čl. 41-1 čís. 4, resp. 5c a čl. 42-2 francouzského trestního řádu; v České republice srov. § 307 až § 314 platného trestního řádu.

⁵ Srov. např. § 153 a § 153a německého trestního řádu, § 90a až § 90m rakouského trestního řádu a čl. 41-1 čís. 4, resp. 5c a čl. 42-2 francouzského trestního řádu; v České republice srov. § 307 až § 314 platného trestního řádu).

Formální pojetí trestného činu obsažené v trestním zákoníku přitom neznamená, že by společenská škodlivost trestného činu (která nahradila vágní pojem společenské nebezpečnosti, který nebyl ani definován a jako kritéria používal čistě formální typové okolnosti – srov. § 3 odst. 4 starého trestního zákona), neměla po jeho přijetí již žádný význam, když opak je pravdou, neboť tato materiální kritéria se v typové podobě uplatňují v legislativním procesu, a to při stanovení, jaká typová jednání – skutkové podstaty (základní, privilegované i kvalifikované) – jsou trestnými činy a s jakou trestní sazbou, jakož i v rámci výkladu trestního zákoníku při uplatnění zásady subsidiarity trestní represe a z ní vyplývajícího principu „ultima ratio“ (§ 12 odst. 2), a dále samozřejmě i při ukládání trestů za formálně vymezené trestné činy (přečiny a zločiny), kde se kritéria povahy a závažnosti činu vymezená v § 39 odst. 2 trestního zákoníku uplatní jako základní kritéria pro stanovení druhu trestu a jeho výměry.

Kodifikace trestního práva hmotného ve smyslu z.č. 40/2009 Sb. vychází z formálního pojetí trestného činu, které však neznamená, že trestný čin lze chápat jako pouhý popis znaků charakterizujících trestný čin, neboť z hlediska jeho legislativního vymezení i jeho interpretace je třeba ho posuzovat jako čin společensky škodlivý (resp. tzv. materiálně protiprávní), což však nemá při jeho aplikaci význam materiálního znaku trestného činu, jako tomu bylo u materiálního pojetí.

Na druhé straně je však třeba využívat zásadu subsidiarity trestní represe, která vyžaduje, aby stát uplatňoval prostředky trestního práva zdrženlivě, to znamená především tam, kde jiné právní prostředky selhávají nebo nejsou efektivní, neboť trestní právo a trestněprávní kvalifikaci určitého jednání jako trestného činu, je třeba považovat za „ultima ratio“, tedy za krajní prostředek, který má význam především celospolečenský, tj. z hlediska ochrany základních celospolečenských hodnot.

Zakotvení zásady subsidiarity trestní represe a z ní vyplývajícího principu „ultima ratio“ do trestního zákoníku má totiž i význam interpretační, neboť znaky trestného činu je třeba vykládat tak, aby za trestný čin byl považován jen čin společensky škodlivý.⁶

⁶ Viz důvodová zpráva k § 12 odst. 2 z.č. 40/2009 Sb.

V souvislosti s vymezením pojmu trestného činu je třeba posoudit problém zvláštní trestní odpovědnosti mladistvých pachatelů, který je řešen v rámci zvláštní úpravy trestání mladistvých, a zvláštní trestní odpovědnosti za vybrané vojenské trestné činy, kde se vzhledem k úpravě pojmu trestného činu tato zvláštní úprava vypouští s tím, že v případech, kdy postačí jiný postih, bude možno využít buď zásady subsidiarity trestní represe a z ní vyplývajícího principu „ultima ratio“ vymezených v § 12 odst. 2 trestního zákoníku, nebo platného trestního řádu, popř. rozhodnutí o odložení věci ve smyslu ust. § 159a odst. 4 trestního řádu či rozhodnutí o zastavení trestního stíhání podle § 172 odst. 2 písm. b) nebo § 172 odst. 2 písm. c) trestního řádu.⁷

2.2. Zásada zákonnosti trestních sankcí

Trestní sankce lze ukládat jen na základě trestního zákona (a to zákona platného v době, kdy je trestní sankce ukládána, přestože byl spáchán za účinnosti dřívějšího zákona, § 3 odst. 1). Trestní zákon obsahuje v § 52 úplný výčet druhů trestů. Podle zásady zákonnosti nelze pachateli uložit jiný druh trestu než zde uvedený. Pachateli lze uložit kterýkoli ze zde uvedených trestů (i přesto, že u konkrétní skutkové podstaty není uveden), pokud zákonem není stanoveno omezení. Např. nelze některé tresty ukládat mladistvým. Také jsou zakázány některé kombinace trestů: neslučitelný je trest peněžitý s trestem propadnutí majetku, trest obecně prospěšných prací s trestem odnětí svobody. Také nelze uložit trest vyhoštění občanu ČR. Úplný výčet druhů ochranných opatření obsahuje § 98 trestního zákoníku.

Výčet druhů trestů je tedy taxativní a nelze jej rozšiřovat žádným způsobem (např. výkladem) ani s poukazem na žádný důvod. Zároveň je systém trestů podřízen k tomu, aby jimi bylo možné zajistit jak nápravu pachatele, tak i dostatečnou ochranu společnosti, a to případně nejen uložením více druhů slučitelných trestů vedle sebe, ale též vhodnou kombinací trestů s ochrannými opatřeními (§ 98 až 104).⁸

Trestní zákoník převzal dřívější okruh trestů a rozšířil ho o další alternativy k trestu odnětí svobody tím, že zavedl dva nové druhy trestů: domácí vězení (§ 60

⁷ Viz důvodová zpráva k § 13 z.č. 40/2009 Sb.

⁸ Viz Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 620.

a 61) a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (§ 76 a 77). Trestní zákoník tedy obsahuje v současné době celkem 12 druhů trestů (§ 52 odst. 1), z nichž ještě trest odnětí svobody může mít podobu nepodmíněného trestu odnětí svobody, podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody, podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem a výjimečného trestu (§ 52 odst. 2, 3). Výjimečný trest a trest vyhoštění mají dvě alternativy: časově neomezený trest a trest na dobu určitou. Trest domácího vězení, trest obecně prospěšných prací a peněžitý trest lze za určitých okolností změnit na trest odnětí svobody. V souvislosti s trestem propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty pak lze uložit propadnutí náhradní hodnoty, a to místo nebo vedle propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty.⁹

Z hlediska předmětu této práce je na místě zdůraznit, že v systému trestů převažují takové druhy trestů, které nejsou spojeny s odnětím svobody a izolací pachatele od společnosti, protože se předpokládá, že značná část pachatelů je méně narušena, zejména jsou-li odsouzeni poprvé, a u těchto pachatelů by se mohly nepříznivě projevit některé škodlivé důsledky spojené s výkonem nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Ty spočívají zejména v násilném vytržení pachatele z přirozeného sociálního prostředí, narušení jeho sociálně užitečných svazků a v riziku negativního vlivu více narušených osob v době výkonu takového trestu. Zároveň se uložení trestů nespojených s odnětím svobody chápe jako projev důvěry vůči pachateli, přičemž při jejich výkonu je možnost opřít se o pachatelovy kladné vlastnosti a návyky a na výchovném zacházení s ním se mohou podílet odborníci i laická veřejnost. V neposlední řadě pak výkon trestu odnětí svobody vyžaduje vynaložení značných finančních, materiálních a dalších prostředků.¹⁰

2.3. Obecné zásady při ukládání trestů

Základním principem při zachování obecných principů spravedlnosti a humánnosti trestních sankcí je zásada přiměřenosti. Nepřiměřené trestní sankce jsou ustanovením § 37 jako nehumánní zakázány. Tato zásada má ústavní povahu, i když její výslovné vyjádření v ústavních zákonech chybí.

⁹ Tamtéž, s. 621.

¹⁰ Tamtéž, s. 622.

Přiměřenost trestní sankce, tj. proporcionalita mezi zájmem na ochraně společnosti před pachatelem trestného činu a zásahem do základních práv pachatele způsobeným uloženou trestní sankcí, je podmíněna tím, že při jejím ukládání bude přihlédnuto k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele. Jen přiměřená trestní sankce může plnit svůj účel a být pachatelem a společností pocíťována jako spravedlivá.

Základem přiměřenosti trestu a jeho rozhodujícím kritériem pro jeho uložení je spáchaný trestný čin. Povahu a závažnost spáchaného trestného činu blíže určují hlediska, která jsou demonstrativně vypočtena v ustanovení § 39 odst. 2. Druhým limitem přiměřenosti trestu jsou poměry pachatele. Ve vztahu k povaze a závažnosti trestného činu jde o hledisko podpůrné, které slouží ke korekci kritéria předchozího. Poměry pachatele jsou okolnosti charakterizující osobu pachatele a ovlivňující citelnost uloženého trestu. Jde o osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry pachatele (§ 39 odst. 1), které charakterizují pachatele jako objekt ukládaného trestu. Rozhodující je jejich existence nikoli v době činu, ale v době ukládání trestu.¹¹

Se zásadou přiměřenosti trestních sankcí úzce souvisí zásada subsidiarity přísnější trestní sankce, o níž je pojednáno blíže v kapitole o účelu trestu. Tato zásada rovněž úzce souvisí s obecnou zásadou humánnosti trestních sankcí a v konečném důsledku se zásadou ekonomie trestní hrozby. Tato zásada působí pachateli méně intenzivní újmu na jeho právech a svobodách a přitom je dostatečným prostředkem k dosažení účelu trestní sankce, a to jak se zřetelem k povaze a závažnosti činu, tak k poměrům pachatele a dalším hlediskům důležitým pro uložení trestní sankce. Může jít jak o jiný, mírnější druh trestu nebo ochranného opatření, tak o mírnější rozsah, formu nebo modalitu téhož trestu nebo ochranného opatření. Mírnější sankcí je též trestní sankce uložená samostatně, na rozdíl od případu, kdy je tato sankce uložena spolu s další sankcí nebo sankcemi. Nejmírnější právní reakcí na spáchaný čin, kterou trestní zákoník zahrnuje mezi trestní sankce, je upuštění od potrestání (§ 46) a upuštění od potrestání s dohledem (§ 48).¹²

¹¹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 426-427.

¹² Tamtéž, s. 428.

„Zásada subsidiarity trestní represe, která v současném významu vychází také z myšlenek právního státu, obecně v trestním právu hmotném reflektuje dvojí přístup:

- a) akcesorní, neboť trestní zákony poskytují ochranu právních statků, které jsou upraveny a do značné míry i chráněny jinými právními odvětvími, na základě odpovědnosti z porušení právních norem vyvozované (např. občanskoprávní, obchodněprávní či správní), a proto se trestní zákony nazývají akcesorními či druhotnými, neboť ochrana jimi poskytovaná je až druhotná;
- b) subsidiární, neboť trestněprávní odpovědnost i trestní postih a tím i trestní zákony se uplatňují až v případě, že odpovědnost uplatňovaná v rámci základního právního odvětví (např. občanskoprávní, obchodněprávní či správní) motivačně ani sankčně nepostačuje.

Z těchto dvou prvků, které spolu nerozlučně souvisí, zásada subsidiarity trestní represe v moderním chápání akcentuje zejména přístup subsidiární, neboť se zdůrazňuje, že trestněprávní řešení představuje „ultima ratio“ (nejzazší řešení) pro zákonodárce i pro soudce. Současně se však v jejím vymezení logicky objevuje i prvek akcesorní, zejména při vyjádření principu „ultima ratio“, který je vyjádřen slovy „...v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.“

Odstavec 2 § 12 TrZ vyjadřuje v návaznosti na zásadu zákonnosti v § 12 odst. 1 TrZ zásadu subsidiarity trestní represe slovy: „Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.“ V historii trestního práva hmotného byla tato myšlenka, jejíž podstatou je, že trestněprávní řešení je nejzazší (subsidiární) prostředek k ochraně právního řádu, traktována výrazně v dílech našich největších právníků v oboru trestního práva.¹³

Proto legitimitu trestněprávních zásahů může odůvodnit výlučně nutnost ochrany elementárních právních hodnot před činy zvlášť škodlivými pro společnost

¹³ Miříčka, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní. Nákladem spolku československých právníků „Všehrd“, Praha 1934, s.12.

s tím, že neexistuje jiné řešení než trestněprávní a že pasivita státu by mohla vést ke svémoci či svépomoci občanů a k chaosu.¹⁴

Na tom se obecně shodují i představitelé dnešní právní teorie i praxe, kteří uznávají, že ze zásady subsidiarity trestní represe plyne, že trestněprávní řešení představuje krajní prostředek („ultima ratio“) pro zákonodárce, ale i pro soudce, státní zástupce a policii, když postulát „ultima ratio“ má nepochybně význam i pro interpretaci trestněprávních norem a plyne z něho, že trestnými činy mohou být pouze závažnější případy protispolečenských jednání.¹⁵

V liberálním demokratickém právním státě je třeba státní zásahy v rámci kriminální politiky uplatňovat přiměřeně a maximálně zdrženlivě, a to zejména při realizaci trestního postihu, kdy s ohledem na závažnost trestní sankce, která je nezřídka způsobila ohrozit sociální existenci dotčené osoby, je nutno zajistit, aby trestní právo bylo použito teprve tehdy, kdy ostatní sociálně politické a právní prostředky nejsou dostatečně účinné nebo selhávají. Toto pojetí, které v obecné poloze řeší vztah hierarchie odpovědností (civilní, disciplinární, správní a trestní), včetně vztahu k přestupkům a jiným správním deliktům (tzv. správnímu trestání), právě vyústilo do zakotvení zásady subsidiarity trestní represe do textu trestního zákoníku, což má nepochybně za cíl posílit její praktické využití při aplikaci konkrétních trestněprávních norem.¹⁶

Ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákoníku, které váže zjištění potřebné míry společenské škodlivosti z hlediska trestní odpovědnosti pachatele za spáchaný trestný čin na závěr, že nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu, je zejména v poslední době významně akcentováno v nálezech Ústavního soudu (např. nález ze dne 8.11.2001, sp.zn. IV. ÚS 564/2000, uveřejněn pod č. 169 ve sv. 24 Sb. nál. a usn. ÚS ČR; nález ze dne 25.11.2003, sp.zn. I. ÚS 558/2001, uveřejněn pod č. 136 ve sv. 31 Sb. nál. a usn. ÚS ČR; nález ze dne 29.4.2004, sp.zn. IV. ÚS 469/2002, uveřejněn pod č. 61 ve sv. 33 Sb. nál. a usn. ÚS ČR atd.).

V ust. § 38 odst. 3 trestního zákoníku je vtělena zásada zřetele na zájmy poškozeného při ukládání sankcí. Požadavek přihlídnout při ukládání trestní

¹⁴ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Obecná část. 5. vydání. ASPI, a.s., Praha 2007, s. 45.

¹⁵ Novotný, O.: Znovu k návrhu nového trestního kodexu. Trestní právo, 2005, č. 3, s. 2; shodně Pípek, J.: Formální pojetí trestného činu a princip oportunity. Trestněprávní revue, 2004, č. 11, s. 311.

¹⁶ Srov. Šámal, P.: K pojmu trestného činu a souvisejícím otázkám v novém trestním zákoníku, Trestněprávní revue, 2009, č. 5, s. 132; dále srov. Šámal, P.: K problému formálního a materiálního pojetí a pojmu trestného činu v připravované kodifikaci trestního zákoníku, Právní rozhledy, 2007, č. 17, s. 637 až 642.

sankce k právem chráněným zájmům osob poškozených trestným činem se dostal do popředí pozornosti zejména v souvislosti s prosazováním myšlenek (restorativní justice), která klade důraz na usmíření pachatele s obětí a obnovu trestným činem narušených společenských vztahů, usiluje o posílení práv poškozeného v trestním řízení a hledá cesty, jak usnadnit poškozenému, aby dosáhl náhrady škody a odčinění trestným činem způsobeného příkoří.

V teoretických koncepcích účelu trestu jsou rozvíjeny snahy koncipovat zadostiučinění poškozeného jako samostatný účel trestu. Problém odstranění následků trestného činu, zejména poskytnutí náhrady škody pachatelem trestného činu je v popředí zájmu (restituční teorie účelu trestání). Jejich základem je myšlenka, že uspokojení zájmů poškozeného má značný význam pro dosažení generálně preventivního působení účinku trestu, neboť přispívá nejen k uspokojení poškozeného, ale i širší veřejnosti, a potlačuje tak potřebu trestat cestou svémoci. Pokud bude pachatel uloženým trestem stimulován k tomu, aby poškozeného odškodnil, jde nepochybně i o významnou známku jeho resocializace a projev úspěšného speciálně preventivního působení trestu.

Soud může zohlednit zájmy poškozeného především volbou vhodného druhu trestu. Pachateli by neměl být uložen trest, který nepříznivě ovlivňuje schopnost odsouzeného nahradit poškozenému škodu způsobenou trestným činem. Z tohoto hlediska je nutno dávat přednost trestu nespojenému s odnětím svobody, pokud je jeho uložení dostačující k ochraně společnosti, neboť takový trest nevyhrnuje pachatele ze společnosti, umožňuje mu zachovat si dosavadní zaměstnání a další sociální vazby, což je s ohledem na oprávněné zájmy poškozeného pozitivum. Nepodmíněný trest odnětí svobody (jeho faktický výkon), který se potýká s nedostatečnou úrovní zaměstnanosti vězňů, nízkou úrovní odměňování za práci a s řadou dalších problémů, pachatele k náhradě škody většinou nestimuluje.

Nepříznivý dopad na právem chráněné zájmy osob poškozených trestným činem mohou však mít i některé tresty nespojené s odnětí svobody, zejména majetkové povahy. Tak tomu může být zvláště v případě uložení peněžitého trestu, pokud tento trest výrazně postihne majetek odsouzeného. V případě nedobytnosti peněžitého trestu soud tento trest neuloží (§ 68 odst. 6 trestního zákoníku).

Při ukládání řady alternativních trestů (alternativ nepodmíněného trestu odnětí svobody) může soud zohlednit právem chráněné zájmy osob poškozených trestným činem využitím možnosti uložit pachateli, aby podle svých možností

nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Na tuto možnost by měl soud pamatovat, pokud rozhoduje o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem (§ 48 odst. 3 trestního zákoníku), pokud ukládá trest domácího vězení (§ 60 odst. 4 trestního zákoníku), trest obecně prospěšných prací (§ 63 odst. 2) nebo trest zákazu pobytu (§ 75 odst. 3 trestního zákoníku) či pokud rozhoduje o podmíněném odkladu výkonu trestu odnětí svobody (§ 82 odst. 2) nebo podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody s dohledem (§ 85 odst. 2).

Povinnost nahradit škodu podle sil odsouzeného může soud uložit též na zkušební dobu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (§ 89 odst. 2).¹⁷

¹⁷ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 429-430.

III. Účel trestu dle trestního zákoníku

3.1. Obecně k účelu trestání

Základní funkcí trestu je ochrana společnosti, jež se uskutečňuje prvkem donucení (represe) a prvkem výchovy. Zabránění odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a výchova pachatele k vedení řádného života jsou prostředky k dosažení konečného cíle trestu. Funkci ochrany společnosti plní trest jak proti pachateli trestného činu (z hlediska individuální prevence), tak i ve vztahu k dalším občanům (z hlediska generální prevence). Je třeba mít na paměti, že jak preventivní, tak i represivní stránka trestu jsou navzájem provázány, proto obě hlediska tvoří jednotu a dále obě hlediska na sebe působí, vzájemně se doplňují a podmiňují.¹⁸

Je nutno zdůraznit, že na rozdíl od dřívější úpravy trestního zákona, platný trestní zákoník explicitně účel trestu nedefinuje. Vymezení účelu trestních sankcí je ponecháno na trestní nauce a soudní judikatuře a v trestním zákoníku je nahrazeno formulací obecných zásad sankcionování přímo aplikovatelných na konkrétní případ, které jsou určeny jednak pro všechny sankce (§ 36 až 38), jednak speciálně pro tresty (§ 39 až 45), a ochranná opatření (§ 96 a 97).¹⁹

Smyslem trestání je ochrana zájmů společnosti a ústavního zřízení České republiky, a dále práv a oprávněných zájmů fyzických a právnických osob. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že stále důležitějším se stává aspekt preventivní, tj. hledisko spočívající v zabránění opakování páčání trestné činnosti.

Zájem na ochraně základních celospolečenských zájmů s cílem vést všechny občany k řádnému životu a k plnění základních povinností jak v soukromém životě, tak vůči společnosti, je spjat s premisou základních pravidel pro ukládání sankcí za porušení těchto chráněných zájmů. Požadavek této ochrany je jedním z nejdůležitějších pravidel, proto je tato ochrana zakotvena v Listině základních práv a svobod, jež v čl. 39 hovoří o tom, že jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem, a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku lze za jeho spáchání uložit. Dle čl. 40 odst. 1 Listiny základních práv a svobod jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy.²⁰

¹⁸ Srov. Dolenský, A.: Trestní zákon (Stručný komentář), EUROUNION, s.r.o., Praha 1995, s. 53.

¹⁹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 412.

²⁰ Srov. Jelínek, J., Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, Poznámkové vydání s judikaturou, 14. vydání, Linde, Praha 2001, s. 35-36.

Problematika účelu trestání zaujímala v historii trestněprávních nauk i filosofických směrů vždy zvláštní místo. Nejznámější teorie o důvodech a účelu trestání lze rozdělit z hlediska jejich podstaty. Právní teoretici udávají dvojí rozdělení teorie trestu, a to absolutní teorii a relativní teorii.

Absolutní teorie trestu nespojuje s ukládáním trestu žádné společenské účely, trestá se, protože bylo spácháno zlo. Vycházelo se ze starších bohosloveckých teorií trestu, které byly rozšířeny Kantovým učením o trestu. Podle Kanta je jediným úkolem trestu uskutečňování spravedlnosti, bez níž stát nemůže existovat. Trest je v jeho pojetí kategorickým imperativem. Trest nelze odůvodňovat nějakými pro společnost užitečnými účely, neboť je účelem sám sobě. Podobně i podle Hegela je trest opodstatněn sám sebou. Hegel chápe trest jako negaci negace práva, tedy jako obnovení práva. Charakteristický je výrok Kantův, že by musel být popraven poslední vrah držený ve vězení, kdyby se občanská společnost se souhlasem svých členů rozešla.

Na druhou stranu relativní teorie trestu přikládá trestu určité cíle užitečné pro společnost (vyjádřeno v latinské frázi: *punitur, ne peccetur* – doslovně „trestá se, aby nebylo páčáno zlo“). Relativní teorie spojuje podstatu trestu s účelem stojícím mimo samotný trest, tj. s ochranou společnosti, jedince. Tato teorie prvek odplaty odmítá. Do této teorie trestu zapadá především teorie psychologického donucení Anselma von Feuerbacha, který rozlišuje prevenci na generální, jež působí na všechny členy společnosti, aby nepáchali trestnou činnost, a prevenci speciální. Základem této teorie byla pohružka trestem, která jako určité psychologické donucení měla odradit od trestného činu.

Protiklad mezi absolutními a relativními teoriemi se pokusily a pokoušejí překonat tzv. teorie smíšené (slučovací), které spojují myšlenku odplatného trestu a trestu účelného. Z nich vycházejí např. osnovy západoněmeckého trestního zákona z r. 1958 a 1960 i německý trestní zákon v úpravě z r. 1969.²¹ Základem je myšlenka, že trest má předcházet trestnému činu prostřednictvím prevence generální, zaměřené k osobám, které by se zločinci mohli stát, a prostředky prevence speciální, zaměřené k pachateli trestného činu, o němž se rozhoduje.

Pokud jde o samotný trestní zákoník, je na místě zdůraznit, že v jeho ust. § 37 odst. 2 je stanovena premisa, že „*pachateli nelze uložit kruté a nepřiměřené*

²¹ Viz např. Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 3. přepracované vydání, CODEX, Praha 1997, s. 197.

trestní sankce. Výkonem trestní sankce nesmí být ponížena lidská důstojnost“. Je tedy zdůrazněn princip, že trest nesmí zasahovat do lidské důstojnosti s ohledem na zásadu dle čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Dále v ust. § 38 trestního zákoníku je vtělena zásada přiměřenosti s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele a dále s ohledem na právem chráněné zájmy poškozených osob.

V trestním zákoníku tedy není zakotvena obecná formulace účelu trestu, nicméně jsou dosti zevrubně stanovena hlediska pro ukládání trestu, z nichž jasně plyne, že se významnou měrou přihlíží k dosavadnímu životu pachatele, k jeho osobním poměrům, k možnosti jeho nápravy, k jeho snaze odčinit škodu, jež byla způsobena, a k dopadu trestu na jeho budoucí život.

V trestním zákoníku je akcentována snaha pachatele poučit se z následků jeho trestného činu a odstranit je s tím, že významně je zohledňována spolupráce pachatele při objasnění zvláště závažného zločinu spáchaného členy organizované skupiny, pokud byl pachatel označen jako spolupracující obviněný nebo pomohl-li zabránit pokusu nebo dokonání takového trestného činu (§ 39 odst. 1 trestního zákoníku).

Je zřejmé, že z úpravy trestního zákoníku jasně plyne snaha o nápravu pachatele, čímž je do popředí postavena preventivní stránka účelu trestu s tím, že v případě spolupráce pachatele s orgány činnými v trestním řízení a dále při jasném úsilí pachatele přiznat své zavinění, vyslovit lítost nad následky, napravit se a vést v budoucnu řádný život, se má uložit pachateli trest co nejmírnější.

3.2. K zásadě subsidiarity trestní represe

Trestní zákoník vychází ze zásady subsidiarity represe, která je v první řadě vyjádřena v § 12 odst. 2: „Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.“ Tato zásada vyžaduje, aby stát uplatňoval prostředky trestního práva zdrženlivě, to znamená především tam, kde jiné právní prostředky selhávají nebo nejsou efektivní, neboť trestní právo a trestněprávní kvalifikaci určitého jednání jako trestného činu je třeba považovat za ultima ratio, tedy za krajní prostředek, který má význam

především celospolečenský, tj. z hlediska ochrany základních celospolečenských hodnot.²²

Pravidla liberálního demokratického právního státu vyžadují, aby vina pachatele byla autoritativně konstatována jen ohledně takového jednání, o němž mohl pachatel v době, kdy se ho dopouštěl, důvodně předpokládat, že jde o jednání trestné, a to s ohledem na ustálenou a obecně dostupnou judikaturu obecných soudů. Je tedy možno uzavřít, že z prostředku ultima ratio vyplývá, že ochrana právních statků má být v první řadě uplatňována prostředky práva občanského, obchodního či správního, a teprve tam, kde je taková ochrana účinná a kde porušení chráněných vztahů naplňuje konkrétní skutkové podstaty trestného činu, je na místě uplatňovat trestní odpovědnost.²³

Zásada subsidiarity represe je dále vyjádřena v ust. § 38 odst. 2 trestního zákoníku slovy: „tam kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější“. Otázka, co je pro pachatele méně postihující a citelnější, záleží na okolnostech případu. Pečlivě bude nutno hodnotit zejména osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry pachatele, mající význam z hlediska citelnosti trestu ve smyslu § 39 odst. 1 trestního zákoníku.²⁴

Myšlenka subsidiarity přísnější trestní sankce se projevuje v řadě ustanovení o ukládání jednotlivých trestů. Z podmínek v nich uvedených vystupuje zřetelně do popředí pojetí nepodmíněného trestu odnětí svobody jako ultima ratio trestního systému spolu s přednostním uplatněním trestů nespojených s odnětím svobody (tzv. alternativní tresty), které je základním trestně politickým postulátem pro sankcionování méně závažných trestných činů. Velmi důležité je z tohoto hlediska ustanovení § 55 odst. 2 trestního zákoníku, které připouští uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři léta, jen výjimečně, pokud by uložení jiného trestu zjevně nevedlo k resocializaci pachatele.²⁵

²² Srov. Novotný, O., Vanduchová M. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Obecná část. 5.vydání. Praha: Aspi 2007, s. 45. Dále srov. Šámal, P., K pojmu trestného činu a souvisejícím otázkám v novém trestním zákoníku. Trestněprávní revue, 2009, č.5, s.132.

²³ Srov. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 93.

²⁴ Tamtéž, s. 428 -429.

²⁵ Tamtéž, s. 429.

IV. Systém ukládání alternativních trestů

4.1. K výčtu alternativních trestů

Jednou ze základních zásad trestního řízení je ta, podle níž lze obžalovanému uložit jen tresty povolené zákonem. Odkazují na formální stránku trestného činu inkorporovaného do ust. § 12 odst. 1 trestního zákoníku, že „jen trestní zákon vymezuje trestné činy a stanoví trestní sankce, které lze za jejich spáchání uložit.“

Podle trestního zákoníku může soud ukládat následující druhy trestů (§ 52 TZ): a) odnětí svobody, b) domácí násilí, c) obecně prospěšné práce, d) propadnutí majetku, e) peněžitý trest, f) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, g) zákaz činnosti, h) zákaz pobytu, i) zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, j) ztráta čestných titulů nebo vyznamenání, k) ztráta vojenské hodnosti, l) vyhoštění.

Dle ustálené teorie trestního práva hmotného převážnou většinu druhů trestů umožňuje trestní zákon uložit jak samostatně (hlavní), tak vedle jiného, popřípadě jiných trestů (vedlejší). Samostatné tresty mohou být ukládány samostatně, nezávisle na ostatních druzích trestů. Vedlejší jsou jen doplňkem trestu hlavního a pouze spolu s ním mohou být uloženy. Může být uloženo i více hlavních trestů, pokud to ovšem nevylučuje zákon.

V další části této kapitoly se zabývám systematikou jednotlivých trestů, přičemž připomínám, že v současné době se směřuje stále více k trestům, které nejsou spojeny s odnětím svobody. Při slově trest se totiž většině populace vybaví jako první vězení, tedy trest odnětí svobody nepodmíněně. Není to ovšem trest jediný, který náš právní řád zná. V posledních letech dosahují značné popularity tzv. tresty alternativní, které jsou z ekonomického hlediska pro stát podstatně levnější a pro odsouzeného často vhodnější a účinnější než trest odnětí svobody. Alternativou se rozumí možnost volit mezi dvěma a více způsoby řešení. V trestním právu to znamená, že soudce při ukládání trestu odsouzenému má možnost uložit trest odnětí svobody nebo naopak vybrat trest, který bude vykonán na svobodě. Toto rozhodování klade na osobu soudce značné nároky. Soudce musí mít nejen bezvadné znalosti v oblasti práva, ale také v oblasti psychologie a sociologie.

Uložení trestu pro dobrého a zodpovědného soudce neznámá pouze vyřknout nad odsouzeným ortel určitého trestu, a tím celý případ uzavřít, ale také

se zamyslet nad osobou odsouzeného, zvážit jeho sociální situaci, a především vybrat pro něj vhodný trest vzhledem k závažnosti spáchaného trestného činu. Jistě není snadné vybírat z možných trestů, které nabízí český trestní zákon, protože jedinečnost osobnosti každého pachatele a nutnost individualizace trestu nutí soudce k pečlivému zvážení nabízených možností potrestání a následnému vybrání toho trestu, o němž je soudce přesvědčen, že nejlépe splní svůj účel. Nejlépe smysl alternativy v trestním právu vystihuje její čtyřbodová definice:

- 1) Alternativa je volba trestu nespojeného s odnětím svobody. Je ukládán pachateli, který by jinak byl odsouzen k trestu odnětí svobody;
- 2) Alternativa trestu odnětí svobody nesmí zahrnovat žádnou ztrátu svobody. Jinak by mohlo jít pouze o vylepšení trestu odnětí svobody, o jeho lepší a humánnější výkon;
- 3) Pachatel musí být schopen vyhovět stanoveným podmínkám, což se týká zejména výše ukládaného peněžitého trestu;
- 4) Délka trvání alternativní sankce musí být úměrná trestnému činu a délece odnětí svobody, který by jinak byl za trestný čin uložen.²⁶

Alternativní tresty lze rozdělit zhruba do dvou kategorií. Jejich společným rysem je, že pachatele nezbavují zcela svobody, ale částečně zbavují nebo omezují jeho práva. První kategorie těchto trestů nespojených s odnětím svobody zahrnuje např. elektronické monitorování (Anglie, Nizozemí) a kontrolovanou svobodu (Francie a Itálie). Do této skupiny rovněž patří peněžité tresty, které zasahují do finanční svobody pachatele. Zejména pokuty, vypočtené na základě denního příjmu odsouzeného, se stále častěji používají jako alternativa k trestu odnětí svobody.

Druhá kategorie se liší od první tím, že se nejenom zaměřuje na negativní omezení práv a svobod, ale mají také pozitivní obsah - úmysl bolestně konfrontovat pachatele s trestným činem, který spáchal, a zároveň ho konfrontovat s jeho odpovědností vůči sobě samému a vůči společnosti tím, že mu poskytnou příležitost vrátit něco pozitivního oběti nebo společnosti. „Obnovující“ (tj. do původního stavu věci vracející) justice (restorative justice) je nové moderní pojetí, z něhož tyto sankce vycházejí. Do této skupiny patří sankce jako náhrada způsobené škody, kompenzace oběti trestného činu, narovnání, kurzy sociálního

²⁶ Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana. Vydavatelství PA ČR, Praha 1996, s. 111.

výcviku, kurzy zaměřené na řešení problémů pachatele s alkoholem za volantem, výkon bezplatné práce ve prospěch společnosti a probace.²⁷

Trestní zákoník jako takový nepoužívá žádné třídění druhů trestů, ačkoliv se řídí podle různých hledisek. Záleží na tom, jaké druhy zájmů postihují. Postihují zájmy buď jen jednoho druhu, nebo více druhů. Dle obsahu se rozlišují tresty na výchovné a represivní, jak již bylo výše uvedeno v kapitole o účelu trestu. Podle JUDr. Púry je toto rozlišování nepřesné a relativní, protože každý trest má působit výchovně a v každém je obsažena i určitá represe nebo alespoň pohrůžka represí. Smysl takového rozlišení je dle jeho pojetí pouze v tom, že jako výchovné jsou označovány tresty, u nichž prvek donucení (represe) je omezen a výrazně se místo něj uplatní prvek výchovný.

Zákon vymezuje druhy trestů a zároveň vytváří jejich určitý systém, protože kromě výčtu jednotlivých druhů trestů stanovuje zákon i jejich uspořádání a zároveň vzájemné vztahy mezi nimi. Systém trestů je ovládán zásadou humanizmu, protože obsahuje jen takové druhy trestů, které samy o sobě neponižují lidskou důstojnost (viz § 37 odst. 2 trestního zákoníku). V roce 1990 došlo k novelizaci trestného zákona, který zásadu humanizmu ještě prohloubil a zrušil trest smrti a nahradil jej trestem odnětí svobody na doživotí s možností zpřísněného podmíněného propuštění. Tato novela etablovala možnost uložení doživotního trestu odnětí svobody za taxativně vyjmenované nejzávažnější trestné činy, jejichž skutková podstata obsahuje úmyslné usmrcení jiného. Současně se stanoví možnost podmíněného propuštění z doživotního trestu odnětí svobody po odpykání nejméně dvaceti let, neboť doživotní trest bez jakékoliv naděje by se rovnal sociální popravě odsouzeného.²⁸

4.2. Specifikace jednotlivých alternativních trestů

K jednotlivým druhům alternativních trestů uvádím dále následující:

a) domácí vězení

Tento trest v naší platné trestně právní úpravě nebyl. Jak uvádí trestní zákoník v § 60 odst. 1, domácí vězení je trest, který může soud uložit až na dva roky. Tento trest by měl být použit u méně závažného přečinu a mělo by se přihlídnout k

²⁷ Kalmthout van, A., M.: Uplatňování alternativních sankcí - některé zkušenosti západoevropských zemí. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996, s. 125-126.

²⁸ Jelínek, J., Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, Poznámkové vydání s judikaturou, 14.vydání, Linde, Praha 2001, s. 39.

poměrům pachatele a důvodně mít za to, že postačí uložení tohoto trestu. Trest může být uložen i vedle jiného trestu. Jako samostatný se tento trest ukládá, když není třeba uložit jiný trest. Pachatel musí dát zároveň písemný slib, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na stanovené adrese, a to ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a ve všední den od 20:00 hodin do 05:00 hodin, pokud mu v tom nebrání důležité důvody, jako jsou například výkon povolání či poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění.

V případě, že taková situace nastane, zdravotnické zařízení je povinno na vyžádání orgánu činného v trestním řízení o této skutečnosti podat zprávu. Vzhledem k tomu, že soud má zájem na tom, aby odsouzený vedl řádný život, může mu v průběhu výkonu trestu domácího vězení uložit určitá omezení, která vyplývají z § 48 odst. 4 trestního zákoníku. Pokud odsouzený nebude dodržovat podmínky uvedené v § 60 odst. 3 až 5 trestního zákoníku, rozhodne soud o výkonu celého náhradního trestu odnětí svobody a stanoví i způsob jeho výkonu. Náhradní trest pro výkon trestu domácího vězení se ukládá až na jeden rok (§ 61 trestního zákoníku).²⁹

b) obecně prospěšné práce

Jedná se o jeden z dalších alternativních trestů. Lze jej uložit pachateli trestného činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody nepřevyšující 5 let, tj. pachateli přečinu. Trest se ukládá v rozpětí od 50 do 300 hodin (§ 63 odst. 1) v závislosti na závažnosti trestného činu a osobě pachatele. Odsouzený musí trest vykonat ve svém volném čase, vykonává se nejčastěji u obecních či městských úřadů nebo u neziskových organizací. K výkonu tohoto trestu není odsouzený soudem ani kýmkoliv jiným nijak nucen. Pokud odsouzený trest nevykonává, rozhodne soud o přeměně trestu obecně prospěšných prací na trest odnětí svobody (nepodmíněný). Za každou jen započatou 1 neodpracovanou hodinu trestu obecně prospěšných prací soud vyměří odsouzenému jeden den trestu odnětí svobody (§ 65 odst. 1).

²⁹ Srov. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 711-725. Dále srov. Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 308 a násl.

Obecně prospěšné práce (community service) - někdy též nazývané společensky prospěšné práce, jsou pravděpodobně jedním z nejprogresivnějších ambulantních opatření evropského trestního práva posledních několika let. Odborníci do nich vkládají největší naděje, protože právě ony nabízejí nejvíce možností pro budoucí využití.³⁰

Obecně prospěšné práce jsou sankcí nepochybně více punitivní, než je tomu u podmíněného odsouzení, zejména v těch případech, jestliže podmínění odsouzení není spojeno s určitými omezeními a povinnostmi. To je zřejmě také hlavním důvodem, proč ukládání tohoto druhu trestu nemusí být nutně omezeno na prvopachatele. Z povahy trestu ale jasně vyplývá, že trest nelze uložit několikanásobnému recidivistovi, osobám s výraznějším protispoločenským zaměřením a profesionálním zločincům. Obecně prospěšné práce bývají obvykle koncipovány jako trestněprávní sankce, kterou ukládá soud, protože byl spáchán trestný čin menší závažnosti a účelu trestu není nutno dosahovat odnětím svobody. Zákonná úprava se v mezinárodním srovnání různí a lze zjistit tyto možné úpravy:

- obecně prospěšné práce jako alternativa trestu odnětí svobody,
- obecně prospěšné práce jako alternativa náhradního trestu odnětí svobody za nedobytný peněžitý trest,
- obecně prospěšné práce jako soudem uložená povinnost při podmíněném zastavení trestního stíhání nebo při podmíněném odsouzení.³¹

Opatření ve formě obecně prospěšných prací je založeno na principu, že pachatel není uvězněn, ale je ponechán na svobodě a je mu soudem uloženo, aby odpracoval určitý počet hodin pro obec, organizaci či soukromou osobu. Tato pachatelem vykonaná práce by měla být vykonána bezplatně, ve volném čase odsouzeného a jako určitá forma kompenzace za škody způsobené trestným činem by měla prospět celé společnosti.

Mělo by se jednat o práci, která je užitečná pro pachatele i pro společnost, odpovídá schopnostem a vědomostem pachatele a přináší mu morální užitek. Výsledek práce je hodnocen z hlediska bezporuchového provedení, spokojenosti zaměstnavatele a sebehodnocením pachatele. Velká originalita tohoto opatření

³⁰ Alternativní opatření k trestu odnětí svobody, České vězeňství, č. 4, 1994, s. 32.

³¹ Suchý, O., Válková, H.: Obecně prospěšné práce jako alternativa trestu odnětí svobody v mezinárodním srovnání. Právní rozhledy, 1996, č. 4, s. 151.

spočívá ve skutečnosti, že se společnost prostřednictvím organizace, ve které jsou obecně prospěšné práce vykonávány, aktivně zúčastní řešení trestného činu. Účast zasahuje i do pachatelovy nápravy a resocializace. Při srovnání s probací se nám zde vedle odsouzeného a probačního pracovníka objevuje nový pozitivní prvek, a to společnost coby třetí účastník. Společnost je zde reprezentována osobou pověřenou dohledem nad splněním úkolů uložených odsouzenému, dále spolupracovníky na pracovišti a dalšími členy organizace, kde odsouzený uloženou práci vykonává.³²

Někdy bývají vyslovovány pochybnosti, zda práci, i když jde v daném případě o práci obecně prospěšnou, lze vůbec považovat za významnou součást sociálních práv. Proti tomu lze uplatnit námitku, že práce sice tvoří obsahovou náplň tohoto trestu, avšak újmou je tu zejména citelný zásah do volného času pachatele a skutečnost, že za vykonanou práci pachatel neobdrží žádnou odměnu, protože zde nejde o klasický pracovní poměr mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem.

Sama práce zde představuje významný výchovný prvek, protože je příležitostí k tomu, aby odsouzený, který by jinak byl pouhým pasivním vykonavatelem příkazů či zákazů, se aktivně přičinil o svou převýchovu. Tímto má být podpořena pachatelova sebedůvěra a sociální odpovědnost. Práce vykonávaná ve veřejném zájmu má přinést pachateli morální užitek, má sloužit k jeho začlenění do společnosti a přispět k jeho pracovní adaptaci. Významným rysem obecně prospěšných prací je fakt, že „vyžaduje na odsouzeném, aby dal svůj čas a své schopnosti k dispozici společnosti, jejíž platné právo porušil“.³³

Ve smyslu § 64 trestního zákoníku soud při ukládání trestu obecně prospěšných prací přihlédne ke stanovisku pachatele, k jeho zdravotnímu stavu a k možnosti uložení tohoto trestu. Trest není uložen, pokud je pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce.³⁴

³² Alternativní opatření k trestu odnětí svobody. České vězeňství, č. 4, 1994, s. 32.

³³ Vanduchová, M.: K novému trestu obecně prospěšných prací. Právní praxe, č. 7, 1996, s. 397.

³⁴ Srov. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 744-746. Dále srov. Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 276 a násl.

c) peněžitý trest

Peněžitý trest lze uložit za trestné činy, kterými obžalovaný získal nebo se snažil získat majetkový prospěch, případně za ty trestné činy, kde to zákon výslovně připouští nebo za trestné činy, za něž lze uložit trest odnětí svobody do 5 let a vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele nepodmíněný trest odnětí svobody současně neukládá.

K zaplacení trestu poskytne soud odsouzenému přiměřenou lhůtu (může mu i povolit splátky, trest však musí být splacen nejpozději do roka). Pokud odsouzený peněžitý trest nezaplatí, bude muset vykonat náhradní trest odnětí svobody, jehož výměru soud stanoví již v rozsudku společně s výší peněžitého trestu. Zaplacený peněžitý trest připadá státu.

Peněžitý trest soud může uložit tomu, kdo ať už pro sebe nebo pro někoho jiného úmyslným trestným činem získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. Ukládá se v denních sazbách, jež činí 20 až 730 celých denních sazeb. Denní sazba se pohybuje od 100,- Kč do 50.000,-Kč. Pokud je zřejmé, že je peněžitý trest nedobytný, soud jej neuloží. Zaplacené částky připadají státu (§ 67, 68 trestního zákoníku).³⁵

d) Podmíněný výkon trestu odnětí svobody

Ve smyslu § 81 trestního zákoníku podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody, může být pachateli uložen za trestný čin, u kterého horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři roky, a to zároveň za podmínky, že vzhledem k osobě a poměrům pachatele uložení trestu nepodmíněného není třeba. V tomto případě jde zároveň o projev pomocné úlohy represe.

Podmíněný výkon trestu odnětí svobody je v českém právu významný prostředek nápravy pachatele spočívající v tom, že soud v rozsudku uzná pachatele vinným trestným činem a uloží mu trest odnětí svobody, ale zároveň výkon tohoto trestu podmíněně odloží na určitou zkušební dobu, během níž má odsouzený vést řádný život pracujícího člověka a plnit určité další podmínky, pokud mu je soud uložil.

³⁵ Srov. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 722-788. Dále srov. Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 245 a násl.

Pokud se odsouzený osvědčí ve zkušební době, k výkonu trestu nedojde. Zkušební doba se stanoví na jeden až pět roků (nemusí se určovat přesně na roky). V Trestním zákoníku je délka zkušební doby zakotvena v ust. § 82 odst. 1. Je třeba zdůraznit, že podmíněně odložit lze jen ten výkon trestu odnětí svobody, který nepřevyšuje tři léta a týká se pachatelů nepříliš závažných trestných činů. Tím, že ve srovnání s dřívější právní úpravou došlo ke zvýšení uvedené hranice ze dvou na tři roky, lze předejít poněkud účelovému ukládání dohledu v případech, kde bylo nezbytné ukládat trest odnětí svobody převyšující dva roky, jehož výkon bylo možné podmíněně odložit jen za současného vyslovení dohledu.³⁶

Významem podmíněného odsouzení je, že se pachatel trestného činu odsuzuje, ale zároveň je mu projevena jakási důvěra, že i bez výkonu trestu povede řádný život a dává se mu možnost dosáhnout toho, že výkon podmíněně uloženého trestu nařízen nebude a že se na něho bude hledět, jako kdyby odsouzen nebyl. Tato forma umožňuje vzbudit zájem odsouzeného, aby vedl vlastní řádný život. Podmíněné odsouzení umožňuje, aby se snaha odsouzeného mohla opřít o sociální, psychickou, případně materiální pomoc zájmových sdružení občanů a sociálních pracovníků.³⁷

Délka tohoto trestu se posuzuje dle délky trestu, jenž byl uložen rozsudkem v konkrétním případě. Neposuzuje se dle trestní sazby, která je v zákoně stanovena pro konkrétní trestný čin. O délce zkušební doby rozhoduje soud dle těch hledisek, jichž užívá při vyměřování trestu, tj. bere v úvahu především stupeň škodlivosti činu pro společnost a možnost náprav pachatele. Zkušební doba se počítá od právní moci rozsudku, podobně jako tomu bylo za staré právní úpravy.³⁸ Zkušební doba slouží k tomu, aby se prověřilo, zda je opodstatněná prognóza budoucího řádného chování obviněného. Podmíněný trest je tak výrazem výchovného aspektu trestního práva, neboť pohrůžka výkonem trestu odnětí svobody má vést odsouzeného k nápravě.

Ve smyslu § 82 odst. 2 trestního zákoníku může soud uložit podmíněně odsouzenému přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Podstatou těchto přiměřených omezení a povinností jsou zásahy

³⁶ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 893.

³⁷ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 3. přepracované vydání, CODEX, Praha 1997, str. 213.

³⁸ Srov. tamtéž, s. 215; Kolektiv autorů, Trestní zákon: komentář, 3. vydání, C.H.Beck, Praha 1998, s. 455, 572.

do svobody jednání pachatele ve zkušební době. Jde především o taková omezení, která mají za cíl odstranění příčin, podmínek, popř. příležitostí k trestnému činu, který odsouzený spáchal, a která přitom jsou svou intenzitou úměrná stupni nebezpečnosti pro společnost právě onoho trestného činu, který pachatel spáchal.³⁹

Významné je dále ustanovení trestního zákoníku § 82 odst. 2 o tom, že soud zpravidla uloží pachateli, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Škodou se zde myslí majetková újma, která vznikla trestnou činností pachatele, za kterou byl uznán vinným. Povinnost pachatele uhradit škodu „podle svých sil“ znamená, že odsouzený je povinen nahradit škodu v době a ve výši, v jaké to jeho majetkové a výdělkové poměry dovolují. Z formulace „zpravidla“ vyplývá, že soud povinnost k náhradě škody neuloží, když např. škoda byla již před rozsudkem uhrazena nebo když se poškozený nároku vzdal nebo byli nárok dostatečně zajištěni postupem podle § 47 Trestního řádu.⁴⁰

Pokud jde o samotné uplynutí zkušební doby, je nutné uvést, že je na posouzení soudu, zda ve smyslu § 83 odst. 1 trestního zákoníku vysloví, že se podmíněně odsouzený osvědčil. Pokud tedy např. podmíněně odsouzený spáchal ve zkušební době další trestný čin, zejména úmyslný, bude to zpravidla vylučovat závěr, že se osvědčil, neboť nevedl řádný život. Další podmínkou je, aby podmíněně odsouzený splnil všechny podmínky, které mu soud uložil v rozhodnutí o podmíněném trestu odnětí svobody. Proto se rovněž neosvědčí pachatel, který neuhradil veškerou škodu, kterou svým skutkem způsobil, ačkoliv mu to soud ve svém rozhodnutí uložil. Na druhou stranu platí, že ojedinělé nebo méně významné porušení uloženého omezení, které nemařilo účel podmíněného odsouzení, ještě neznamená, že podmíněně odsouzený nevyhověl „uloženým podmínkám“.⁴¹

Pakliže soud do roka od uplynutí zkušební doby neučiní rozhodnutí o tom, že se podmíněně odsouzený osvědčil, platí ve smyslu § 83 odst. 3 trestního zákoníku fikce o osvědčení podmíněně odsouzeného, jež má za následek, že podmíněně uložený trest již nelze vykonat a nastává fikce o neodsouzení dle § 83 odst. 4 trestního zákoníku.

³⁹ Dolenský, A.: Trestní zákon (Stručný komentář), EUROUNION, s.r.o., Praha 1995, s. 105. Dále srov. rozsudek Rt 32/64.

⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 106; dále viz rozsudek Rt IV/68.

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 107. Dále srov. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 914-930.

V případě, že se odsouzený k nepodmíněnému trestu neosvědčil, rozhodne soud o výkonu trestu odnětí svobody a zároveň i o jeho způsobu dle § 83 odst. 5 trestního zákoníku.

Výkon trestu odnětí svobody je upraven zákonem č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

V. Úloha a význam probační a mediační služby, principy restorativní justice

5.1. Charakteristika probace a mediace dle zák. č. 257/2000 Sb.

Probační a mediační služba je vymezená především zákonem č. 257/2000 Sb. o probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb. o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoníkem práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, ve znění pozdějších právních předpisů.

Probací se rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů (§ 2 odst.1 z.č. 257/2000 Sb.).

Mediací se pro účely zákona č. 257/2000 Sb. rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediace lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného (§ 2 odst. 2 zák. č. 257/2000 Sb.). Její uplatnění lze spatřovat zejména v uzavření dohody o náhradě škody způsobené trestným činem jako důležitého předpokladu k uplatnění procesních odklonů spočívajících v podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 TR) a narovnání (§ 309 a násl. TR).⁴²

Probační a mediační činnost spočívá zejména

- a) v obstarávání podkladů k osobě obviněného a jeho rodinnému i sociálnímu zázemí,
- b) ve vytváření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání, zejména projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody

⁴² Císařová, D. a kol.: Trestní právo procesní, 2. podstatně přepracované a aktualizované vydání, Linde, Praha 2002, s. 129.

nebo o vydání bezdůvodného obohacení, nebo dohody o narovnání, případně podmínek pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody,

c) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem,

d) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy byl dohled uložen, ve sledování a kontrole obviněného v průběhu zkušební doby, v kontrole výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody, včetně trestu obecně prospěšných prací, ve sledování výkonu ochranných opatření,

e) ve sledování a kontrole chování odsouzeného v průběhu zkušební doby v případech, kdy bylo rozhodnuto o podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody (§ 4 odst. 2 z.č. 257/2000 Sb.).

Probační a mediační služba je specializovaná sociální služba působící v rámci Ministerstva spravedlnosti ČR. Pracují v ní úředníci a asistenti probační a mediační služby. Její činnost je zaměřena na práci s pachateli a oběťmi trestných činů. Hlavní pracovní náplní je probace a mediace.

Probační a mediační služba se při práci s klienty zaměřuje hlavně na jejich motivaci, podporu a řešení následků trestného činu. Hlavními subjekty, se kterými probační a mediační služba spolupracuje, jsou obvinění, poškození, lidé z jejich blízkého sociálního okolí, orgány činné v trestním řízení a další, které spolupracují na naplnění trestní spravedlnosti. Spolupráce s těmito subjekty se liší podle jednotlivých fází trestního řízení.

5.2. Hlavní cíle probace a mediace

Za hlavní cíle činnosti probační a mediační služby se považuje integrace pachatele, participace poškozeného a ochrana společnosti.⁴³ Integrace pachatele je proces, který se snaží obnovit respekt obviněného k právnímu stavu společnosti a jeho seberealizaci. Probační a mediační služba se snaží o jeho znovu začlenění do společnosti bez páchání další trestné činnosti. Participace poškozeného má podstatu v obnovení jeho pocitu bezpečí a znovunabytí důvěry v právní systém.

⁴³ Matoušek O., a kol.: Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005, s. 286.

Jedná se o zapojení poškozeného do procesu jeho odškodnění. Ochrana společnosti vyplývá zejména z činnosti probační a mediační služby, která směřuje k řešení konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a realizací uložených alternativních trestů.

Dále pak se činnost probační a mediační služby zaměřuje na poradenství, spolupráci s jinými organizacemi a snahu o rovnováhu mezi obětí, pachatelem a společností.

Probační a mediační služba je ve fázi před rozhodnutím soudu kontaktována klientem nebo soudcem, státním zástupcem či policejním orgánem.⁴⁴ Podle zákona o probační a mediační službě je toto stádium charakteristické objasňováním příčin trestného činu, urovnáním sporu mezi poškozeným a obviněným. Vytvářením možností k tomu, aby věc mohla být projednána v některém ze zvláštních druhů řízení nebo aby mohla být vazba nahrazena jiným opatřením.

Co se týká obviněného, měl by sám vyvíjet dostatečnou aktivitu k řešení trestné činnosti, kterou spáchal. V této fázi pracuje probační a mediační služba především s klienty, kteří jsou zde dobrovolně. Jedná se většinou o obviněné, kteří spáchali trestný čin, za který se podle zákona požaduje nejvyšší sazba odnětí svobody pět let. V jiných případech se může jednat i o mladistvé, kteří se dopustili provinění nebo mladší 15 let, kteří spáchali čin jinak trestný.

Poškozený se snaží najít způsoby, jak snížit vlastní utrpení a škody způsobené trestnou činností. Musí si ujasnit, zda je ochoten podílet se na alternativním způsobu řešení. Blízké sociální prostředí, jak obviněného, tak pachatele, musí spolupracovat. Pokud se ukáže, že nabízené služby a očekávání klientů jsou v rozporu s charakterem probační a mediační služby, pak dojde k ukončení kontaktu s klientem. Klientova dobrovolná spolupráce je základním předpokladem úspěšné činnosti probační a mediační služby.

Před rozhodnutím soudu nebo státního zástupce je možné rozdělit mediaci na přímou a nepřímou. Během přímé mediace dojde k osobnímu kontaktu poškozeného a obviněného za účasti mediátora. Ještě před tímto kontaktem se mediátor snaží usnadnit oběma stranám komunikaci, právní úpravu a pomáhá nalézt řešení případu, které by bylo přijatelné pro obě strany. Pokud mluvíme o

⁴⁴ Žatecká, E.: Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 55.

nepřímé mediaci, jedná se o stejnou činnost mediátora, nedojde ale k osobnímu kontaktu obviněného s poškozeným.

Stejně jako u probace, i zde je nutný souhlas účastníků. Pokud dojde k vyřešení problému, tedy domluvě mezi oběma účastníky, je o výsledku mediace informován soudce a státní zástupce. Stejně tak i v případě, kdy není možné uložit alternativní trest (trestný čin byl závažnějšího charakteru), informace probační a mediační služby využije při rozhodnutí o výši trestu a podmínkách jeho výkonu.

Pokud dojde k dohodě mezi poškozeným a obviněným, je povinností pracovníka probační a mediační služby vytvořit tzv. probační zprávu před rozhodnutím. V té se uvádí aktuální stanovisko obviněného i poškozeného, jednak k trestnému činu, aktivitám směřujícím k řešení případu a následné spolupráci s obviněným.

Po rozhodnutí soudu se činnost pracovníků probační a mediační služby soustředí především na realizaci rozhodnutí, která učinil soudce nebo státní zástupce.⁴⁵ Klienty probační a mediační služby jsou osoby, které dostaly alternativní trest, mladiství, kterým bylo uloženo opatření, či jiná omezení, jejichž výkon není spojen s odnětím svobody. Dalšími klienty jsou jedinci, kteří byli propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody a mají uložen dohled.

Hlavním prostředkem po rozhodnutí je probace. Ta zajišťuje dohled, kontrolu povinností klienta a zprostředkovává mu pomoc v omezení dalšího střetu se zákonem. I v této fázi je zapojen poškozený, který je informován o průběhu činnosti probační a mediační služby, řeší se s ním náhrada škody, psychosociální pomoc nebo jiné sociální služby spojené s vyrovnáním se s psychickou zátěží, kterou mu trestná činnost způsobila.

Během přípravného řízení a řízení před soudem zajišťuje probační a mediační služba dohled v případech, kdy byla vazba nahrazena dohledem, sbírá materiály pro možnost alternativního způsobu trestního řízení, zprostředkovává mediaci a snaží se urovnat konflikt. Poté, co pracovník probační a mediační služby získá souhlas pachatele i poškozeného po vzájemných individuálních konzultacích, přechází k procesu mediace.

Pokud státní zástupce rozhodne o neprovádění mediace, úředník probační a mediační služby nemůže tento proces uskutečnit. V těchto případech se probační a

⁴⁵ Tamtéž, s. 55.

mediační služba snaží o urovnání konfliktu vzniklého spácháním trestného činu, jiným způsobem. Možné varianty jiného řešení jsou vypracování zprávy před rozhodnutím soudce nebo příprava materiálů pro alternativní způsob trestního řízení. V obou těchto případech je nutný souhlas obviněného.

Do zprávy, kterou úředník probační a mediační služby zpracovává pro státního zástupce nebo soudce, zapisuje veškeré informace, které zjistil o obviněném, jeho okolí, postoj obviněného k řešení a motivaci, která ho vedla ke spáchání trestného činu. Ještě před vydáním této zprávy soudci, má obviněný právo se s obsahem seznámit nebo se k ní vyjádřit. Stejně tak se v ní objeví postoj poškozeného k újmě, která mu byla způsobena trestnou činností. Poté, co je obviněný propuštěn, spočívá činnost probační a mediační služby v dohledu a kontrole všech uložených povinností jeho osoby.

Mezi povinnosti obviněného patří: dostavovat se ve stanovených lhůtách k probačnímu úředníkovi, změnit místo pobytu jen s jeho souhlasem a podrobit se dalšímu omezení stanoveným ve výroku rozhodnutí o náhradě vazby dohledem, jež směřují k tomu, aby se obviněný nedopustil další trestné činnosti nebo aby nemařil průběh trestního řízení.⁴⁶

5.3. Probační dohled

Probační úředník má v náplni své práce i probační dohled, tím se rozumí dlouhodobá práce s odsouzeným, v rámci níž je povinen být v pravidelném kontaktu s probačním úředníkem, spolupracovat při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a též je zde obsažena kontrola dodržování podmínek uložených soudem.⁴⁷

Poté, co soud rozhodl o probačním dohledu na základě uložení alternativního trestu, kontaktuje pracovník probační a mediační služby písemným oznámením klienta a vyzve ho k navázání jednání. Následně sdělí klientovi veškeré podstatné informace týkající se vykonávaného dohledu. Během několika dalších setkání je nutné se dohodnout na probačním programu, který je klient schopen a ochoten vykonat. Program je sestaven přesně podle potřeb klienta, tak aby bylo možné jeho bezproblémové plnění.

⁴⁶ Matoušek O., a kol.: Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005, s. 291.

⁴⁷ Černíková V.: Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 197.

Dohled může být uložen v rámci rozhodnutí o podmíněném trestu, podmíněném upuštění od potrestání, podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo jako součást rozhodnutí o náhradě vazby dohledem. Od 1.1.2004 pak může být dohled uložen mladistvému, jako jedno z výchovných opatření nebo v rámci trestního opatření jako součást podmíněného odsouzení a podmíněného propuštění z výkonu odnětí svobody.⁴⁸

Pokud jde o spolupráci při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době, zákon ve smyslu § 49 trestního zákoníku vychází ze skutečnosti, že úspěšnost vykonávaného dohledu a dosažení jeho cíle jsou přímo závislé na vlastní aktivitě pachatele a na jeho pozitivní motivaci k tomu, aby se podřídil vykonávanému dohledu a případně uloženým přiměřeným omezením a přiměřeným povinnostem, aby splnil všechny stanovené podmínky, odstranil negativní vliv kriminogenních faktorů na své chování, a nadále vedl řádný život.⁴⁹

Nezbytným aspektem vykonávaného dohledu je kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona. Bez ní by nebylo možné zjistit, zda pachatel ve zkušební době vedl řádný život, splnil i další podmínky a osvědčil se, nebo zda naopak nevyhověl všem uloženým podmínkám a je nutné uložit mu trest (§ 48 odst. 6 trestního zákoníku), nařídit výkon podmíněně odloženého trestu (§ 86 odst. 1 trestního zákoníku), resp. nařídit výkon zbytku trestu odnětí svobody (§ 91 odst. 1 trestního zákoníku). Výkon dohledu by však neměl být redukován jen na kontrolu chování pachatele ve zkušební době, jak by k tomu mohl svádět pojem dohled, ale kontrolní funkce musí vhodně doplňovat atributy spočívající ve vedení pachatele a v poskytnutí potřebné pomoci.

Podmínky, jejichž dodržování se dohledem kontroluje, vyplývají ze zákona a budou zpravidla konkretizovány v příslušném odsuzujícím rozsudku soudu (§ 122 odst. 1 TŘ). Jde zejména o povinnosti pachatele spojené s vysloveným dohledem (ust. § 50 trestního zákoníku), anebo též stanovené jako přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uložené k vedení řádného života ve zkušební době, včetně povinnosti podle svých sil nahradit škodu způsobenou trestným činem.⁵⁰

Pokud jde o sledování a kontrolu pachatele, zákon zdůrazňuje jejich zaměření na generální a individuální prevenci, tj. na zajištění ochrany společnosti před

⁴⁸ Matoušek O., a kol.: Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005, s. 293.

⁴⁹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 589.

⁵⁰ Tamtéž, s. 590.

pachateli trestných činů a na zamezení recidivy trestné činnosti u konkrétního pachatele, jemuž byl dohled uložen. Sledování a kontrola pachatele působí v tom, že na jejich podkladě hrozí pachateli uložení trestu nebo nařízení zbytku trestu odnětí svobody, jestliže pachatel nebude vést ve zkušební době řádný život a nevyhoví uloženým podmínkám, přiměřeným omezením a přiměřeným povinnostem.

V ust. § 51 odst. 2 trestního zákoníku je zakotvena informační povinnost probačního úředníka vůči soudu v případě, že pachatel závažným způsobem nebo opakovaně porušil podmínky uloženého dohledu, probačního plánu dohledu nebo uložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti. Při méně závažném porušení má probační úředník výchovně usměrnit pachatele sám, zároveň jej poučí o tom, že budou-li se zjištěné nedostatky v jeho chování opakovat, nebo dokonce eskalovat, bude na to již muset upozornit soud.

5.4. Probační činnost při výkonu trestu obecně prospěšných prací

Při výkonu alternativních trestů se probační činnost uplatňuje zejména ve vztahu k trestu obecně prospěšných prací. V první řadě se činnost probačních úředníků realizuje ve vztahu ke zjišťování a poskytování potřebných informací pro rozhodnutí, zda v konkrétním případě bude aplikace trestu obecně prospěšných prací vhodná. Tyto informace jsou v souvislosti s obecně prospěšnými pracemi o to důležitější, že je třeba zjišťovat také zdravotní způsobilost pachatele, jeho stanovisko k tomuto trestu a také možnosti uložení trestu obecně prospěšných prací (§ 64 tr.zák.).

Druhou hlavní oblastí využití probace v této oblasti je vyjednávání s obviněným a se zástupci obcí a dalších institucí o možnosti umístit k nim pachatele odsouzené k výkonu tohoto trestu. Protože podmínkou výkonu na straně odsouzeného je i vedení řádného života a dodržování přiměřených omezení a povinností, musí probační úředník plnění těchto povinností kontrolovat.⁵¹

Třetí oblastí pro uplatnění probační a mediační služby je kontrola výkonu tohoto trestu, neboť odsouzený se musí hlásit přímo u probačního úředníka k výkonu trestu. Stěžejní součástí kontroly výkonu tohoto trestu je kontrola a evidence toho, zda odsouzený skutečně provádí práce podle projednaných

⁵¹ Srov. Vanduchová, M. Wintrová, et al.: K výkonu alternativních trestů. Právní praxe 1996, č. 7, s. 391.

podmínek, zejména zda je vykonává ve stanoveném harmonogramu, resp. zda je celkový objem obecně prospěšných prací proveden do jednoho roku od nařízení výkonu trestu. V rámci kontroly se realizuje spolupráce probačního úředníka s obecním úřadem nebo s příslušnou institucí, kontrola se tedy většinou nerealizuje osobně. Osobně nastupuje pouze v případě, že jsou pochybnosti o tom, že odsouzený je řádně kontrolován příslušnými institucemi.⁵²

Při případném zjištění nedostatků ve výkonu obecně prospěšných prací ze strany odsouzeného by probační úředník měl kontaktovat odsouzeného a vyzvat jej k odstranění těchto nedostatků; zároveň musí probační úředník o zjištěných zásadních nedostacích bezodkladně informovat soud, který výkon tohoto trestu nařídil (§ 337 tr.řádu). V případě méně závažného porušení podmínek trestu je možné přistoupit pouze k upozornění odsouzeného na nedostatky a poučit o možnosti následků při opakování.

Pokud bude odsouzený pokračovat v porušování svých povinností i přes výzvu probačního úředníka, musí probační úředník neprodleně přistoupit k podání návrhu na přeměnu trestu obecně prospěšných prací, a informuje o podání návrhu také poskytovatele, tj. obec či instituci, u níž jsou obecně prospěšné práce vykonávány.

Při výkonu trestu obecně prospěšných prací by probační úředník měl rovněž zjišťovat skutečnosti důležité pro rozhodování soudu o případném odložení či přerušení výkonu trestu (§ 339 tr.řádu) nebo o upuštění od výkonu trestu (340a tr.řádu) a informovat o nich soud. Probační úředník je pak povinen rovněž bez odkladu informovat soud o tom, že odsouzený trest obecně prospěšných prací vykonal (§ 337 tr.řádu).⁵³

5.5. Uplatňování trendu tzv. restorativní justice

Do českého trestního práva začaly myšlenky restorativní justice pronikat postupně ve druhé polovině devadesátých let 20.století prostřednictvím praxe prvních pracovníků a inspiracemi získanými z tehdy dostupné odborné literatury a praxe zemí, jako je Kanada, Rakousko, či Německo, kde v této době existovaly propracované programy oběti/pachatele. Rovněž legislativní zavedení tzv. odklonů

⁵² Srov. Štern, P. a kol.: Probace a mediace, Možnosti řešení trestných činů, Praha: Portál, 2010, s. 364.

⁵³ Tamtéž, s. 365.

v trestním řízení se inspirovalo v kanadské úpravě zastavení trestního stíhání vůči mladistvým při využívání mediace oběti/pachatele.

Restorativní justice je spojena s několika klíčovými principy a hodnotami. Ty jsou jakýmsi kompasem, který nám ukazuje, jakou cestou se lze vydat v konkrétním případě. Každá konfliktní událost a každý specifický čin je specifický, proto nelze stanovit žádný univerzální restorativní program či techniku. Základními principy jsou tak respekt vůči oběti i pachateli, odpovědnost pachatele za způsobenou újmu, dialog mezi stranami konfliktu, zapojení všech účastníků, snaha o znovunalezení rovnováhy, dobrovolnost, pospolitost a individualita.⁵⁴

Restorativní justice klade důraz na znovuoobnovení trestným činem narušených sociálních vztahů, včetně nápravy pachatelem způsobených materiálních i nemateriálních škod.⁵⁵

Dne 25. 2. 2013 byl ve Sbírce zákonů zveřejněn pod č. 45/2013 Sb. zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů). Zákon o obětech trestných činů nově upravuje práva obětí trestných činů, poskytování peněžité pomoci obětem trestných činů státem a vztahy mezi státem a subjekty, které poskytují služby obětem trestných činů. Jeho prostřednictvím jsou do českého právního řádu promítnuty směrnice Rady 2004/80/ES ze dne 29. 4. 2004 o odškodňování obětí trestných činů a rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV ze dne 15. 3. 2001 o postavení obětí v trestním řízení.

Dle důvodové zprávy má být díky nové právní úpravě dosaženo jednak rozšíření práv obětí trestných činů a pomoci, která je jim poskytována, ale také odstranění nedostatků implementace výše uvedeného rámcového rozhodnutí. Za elementární lze považovat myšlenku, že oběti je třeba věnovat péči, tím zmírnit dopad trestného činu na její osobnost, a kompenzovat jí vzniklou újmu. Oběť by se tak, vedle jejího procesního postavení, měla stát subjektem zvláštní péče ze strany státu. Komplexní úprava práv oběti jakožto subjektu zvláštní péče doposud absentovala, pouze některá z jejích práv vyplývala ze zákona o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a z trestního řádu. Jednalo se však pouze o dílčí práva, vyšší standard práv obětí chyběl.

Důvodová zpráva uvádí například nedostatečnou úpravu práva na právní a jinou pomoc, práva na informace či práva na ochranu soukromí, ale také zcela

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 32-34.

⁵⁵ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 713.

absentující úpravu opatření, jimiž by bylo upraveno právo na ochranu oběti před druhotnou újmou.⁵⁶

Restorativní justice se zaměřuje na újmy vzniklé trestnou činností a usiluje o zohlednění potřeb oběti, podporuje odpovědnost pachatele za řešení vzniklé situace a zapojuje poškozeného, pachatele a komunitu do procesu řešení.

První reakcí na spáchaný čin není hledání a potrestání viníka, ale naopak zaměření se na újmu, která byla způsobena oběti. Odpovědnost za způsobenou újmu, její náprava a závazky s tím související jsou pak především na pachateli.⁵⁷

Dát věci do pořádku z pohledu restorativní justice zahrnuje morální i materiální nápravu škody, uvedení věci do původního stavu i hledání a odstraňování příčin, které vedly pachatele ke spáchání trestného činu (Zehr 2001). Tomuto pohledu na trestný čin říkáme restorativní – obnovující – přístup. V Zehrově pojetí jsou v první řadě zohledněny újmy a potřeby vztahující se primárně k oběti trestného činu. Zehr se dále zabývá závazky a povinnostmi, které vznikly v důsledku způsobené újmy a z ní vyplývajících potřeb oběti a dalších osob postižených trestným činem. Pachatel nese veškerou odpovědnost a má povinnost učinit veškeré potřebné kroky k odstranění či alespoň ke zmírnění újmy způsobené oběti. Předpokladem pro úspěšný restorativní proces je osobní angažovanost účastníků, tj. oběti a pachatele, popř. dalších osob postižených spáchaným činem.⁵⁸

Programy restorativní justice vycházejí z několika zásadních předpokladů: a) odezva na trestný čin má napravit co nejvíce újmy, kterou oběť utrpěla; b) pachatelé mají být přivedeni k pochopení toho, že jejich chování není přijatelné a že má pro oběť a pro společnost konkrétní následky; c) pachatelé mohou a mají přijmout odpovědnost za své činy; d) oběti mají mít příležitost vyjádřit své potřeby a účastnit se rozhodování o nejlepší způsobu náhrady škody ze strany pachatele; e) společenství má k tomuto procesu přispívat a být za to odpovědné. (Handbook on Restorative Programs OSN, 2006).

Z programů je na místě jmenovat zejména Mediace mezi O/P, jehož cílem je zprostředkovat přímé setkání mezi obětí a pachatelem za účasti třetí nestranné osoby – mediátora, které by mělo vyústit v dohodu mezi oběma stranami o

⁵⁶ Srov. Jelínek, J. a kol.: Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou, Leges, Praha 2013.

⁵⁷ Štern, P. a kol.: Probace a mediace, Možnosti řešení trestných činů, Praha: Portál, 2010, s. 30-31.

⁵⁸ Tamtéž, s. 31. Srov. Zehr, H.: Úvod do restorativní justice. Praha, SPJ.

odstranění způsobené újmy. Osobní setkání tváří v tvář je zpravidla silným zážitkem pro obě strany konfliktu. Oběti se dostane satisfakce, pachateli může přinést silnou korektivní zkušenost.

Dalším z programů jsou Skupinové komunitní a rodinné konference, inspirované a ovlivněné kulturními a duchovními tradicemi řešení sporů původních obyvatel Nového Zélandu, Austrálie či Severní Ameriky. Jeho zaměření je širší než u mediace. Spočívá v setkání nejen oběti a pachatele, ale také jejich rodinných příslušníků, přátel a zástupců místní komunity. Stejně jako u mediace je proces řízen profesionálem, který vede účastníky k přijetí výsledků žádoucích pro obě strany včetně opatření, jež mají zabránit opakování trestného činu do budoucna.

Dalším z programů restorativní justice jsou Kruhy společného rozhodování, jejichž inspiraci nalezneme u původních obyvatel Severní Ameriky. Při kruhovém rozhodování se společného sezení účastní kromě oběti, pachatele, jejich blízkých a příslušníků komunity také zástupci justice, tj. soudce, žalobce a obhájce. Výsledkem bývá společné rozhodnutí o řešení trestního sporu včetně případného uložení sankce pachateli. Tento program se využívá u původních obyvatel v některých severních provinciích v Kanadě apod.⁵⁹

Restorativní justice vychází ze zásad alternativního řešení sporů, zaměřuje se na odstranění způsobené újmy a přijetí vhodných opatření snižujících riziko recidivy pachatele. Restorativní justice je protipólem retributivní justice nabízející jako východisko trest. Budoucnost je spíše v kombinaci obou modelů. V mnoha případech to jsou restorativní přístupy, jež mohou pomoci nalézt nejspravedlivější reakci na spáchaný trestný čin. Nejde ovšem o univerzální řešení využitelné vždy a za všech okolností. Mnohdy je využití restorativních programů založených na společném setkání nemožné, např. v případě, kdy se pachatel nedoznává, není ochoten nést odpovědnost za spáchaný trestný čin, popř. setkání s pachatelem by mohlo oběti způsobit další újmu. Oba přístupy se mohou vhodně doplňovat tak, aby byly nalezeny nejvhodnější cesty nápravy nebo se alespoň upřímně pokusit o zmírnění následků.⁶⁰

⁵⁹ Štern, P. a kol.: Probace a mediace, Možnosti řešení trestných činů, Praha: Portál, 2010, s. 35.

⁶⁰ Tamtéž, s. 35.

VI. Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody

6.1. Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem je institutem trestního práva, jehož základním smyslem je umožnit vedle jiných možností další alternativní způsob potrestání pachatele. Ve smyslu § 84 trestního zákoníku soud obligatorně vysloví nad pachatelem dohled spolu s podmíněným odkladem výkonu trestu odnětí svobody.⁶¹

V ustanovení § 84 trestního zákoníku jsou obsaženy obecné předpoklady, za jejichž splnění lze rozhodnout o podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Základní podmínka pro to, aby soud mohl přistoupit k podmíněnému odsouzení spočívá v tom, že soud vyměří pachateli trest odnětí svobody ve výměře nepřevyšující tři roky. Na rozdíl od ostatních alternativních opatření tedy podmíněné odsouzení není vázáno na určitou kategorii trestných činů vymezenou prostřednictvím typové závažnosti, tj. horní hranice trestní sazby. Z hlediska možnosti využití podmíněného odsouzení totiž horní hranice sazby trestu odnětí svobody nehraje žádnou roli a dolní hranice této sazby hraje roli pouze sekundární. Rozhodující je konkrétní závažnost spáchaného činu a z něj odvozená konkrétní výměra ukládaného trestu odnětí svobody.⁶²

Při rozhodování soudu o tom, zda podmíněně odloží výkon trestu odnětí svobody, musí být vzato v úvahu, zda může být tímto způsobem dosaženo účelu trestu. Hlediska pro posouzení jsou dvě. Na prvním místě je třeba přihlídnout k osobě pachatele, zejména jeho povahovému založení, charakterovým vlastnostem, k jeho sklonům a zálibám, k jeho vztahu k práci, k rodině, ke společnosti a k jeho společenskému postavení.⁶³

Zvláštní pozornost věnuje zákon prostředí, v němž pachatel žije a pracuje, neboť mají velký význam při budoucí nápravě jedince. Důležitým posuzovaným faktorem je rovněž dosavadní život pachatele, kde je třeba se zaměřit na skutečnosti, které by poukazovaly na možnost opakování trestné činnosti.

Druhým hlediskem jsou okolnosti případu, kdy jsou brány v úvahu takové skutečnosti, které se vztahují ke spáchanému trestnému činu, jako je jeho

⁶¹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 932.

⁶² Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 214.

⁶³ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha, C. H. Beck, 2000, s. 279.

společenská závažnost a jeho vliv na ostatní členy společnosti. Posuzuje se způsob provedení trestného činu, následky, míra zavinění pachatele, pohnutky a další okolnosti.⁶⁴

Vyslovení dohledu nad pachatelem trestného činu je dalším předpokladem rozhodnutí soudu o podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody podle § 84 trestního zákoníku a zároveň jediným odlišujícím prvkem ve srovnání s podmíněným odsouzením k trestu odnětí svobody podle § 81 a 82 trestního zákoníku. Uloženým dohledem má soud intenzivněji sledovat a kontrolovat pachatele ve zkušební době, ale zároveň mu poskytovat potřebnou péči a pomoc. To jsou základní atributy probačního dohledu, u něhož se účelně kombinují prvky kontroly a pomoci (§ 49 odst. 1 trestního zákoníku).

Dohled nad podmíněně odsouzeným pachatelem se vykonává po celou zkušební dobu stanovenou podle § 85 odst. 1 trestního zákoníku. Kromě nevedení řádného života ve zkušební době a nerespektování případných přiměřených omezení a povinností pak může být zaviněné neplnění povinností vyplývajících z uloženého dohledu nebo jiného maření jeho účelu ze strany pachatele důvodem k rozhodnutí soudu o tom, že se vykoná uložený trest odnětí svobody anebo alespoň dojde ke zpřísnění režimu ve smyslu § 86 odst. 1 trestního zákoníku.⁶⁵

Stejně jako u prostého podmíněného odsouzení i u podmíněného odsouzení s dohledem musí soud stanovit zkušební dobu v rozpětí od jednoho do pěti let. (resp. u mladistvých od jednoho do tří let), která začíná běžet od právní moci odsuzujícího rozsudku a kterou je možné zostřít uložením přiměřených omezení nebo přiměřených povinností směřujících k tomu, aby odsouzený vedl řádný život, povinnosti nahradit podle svých sil škodu způsobenou trestným činem a u pachatelů ve věku blízkém mladistvých lze též uložit některé z výchovných opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Kromě toho však soud samozřejmě musí po dobu trvání zkušební doby vyslovit nad pachatelem dohled, na jehož výkon se užije ustanovení § 49 až 51 trestního zákoníku.⁶⁶

Sledování chování odsouzeného a dodržování uložených omezení a povinností provádí probační úředník, v jehož obvodu má odsouzený bydliště nebo pracoviště; tímto úkolem jej po právní moci odsuzujícího rozsudku pověří předseda

⁶⁴ Tamtéž, s. 282-283.

⁶⁵ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 934.

⁶⁶ Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 228.

senátu, který podle povahy věci může požádat o spolupůsobení i orgány veřejné správy, zájmová sdružení občanů a další orgány, instituce či osoby. Na rozdíl od prostého podmíněného odsouzení tedy není možné, aby kontrolu nad chováním odsouzeného prováděl sám soud, resp. předseda senátu, což je nanejvýš logické vzhledem k tomu, že výkon dohledu může provádět pouze probační úředník, který tak může vykonávat i další činnosti spojené se sledováním odsouzeného v průběhu zkušební doby.

Podle § 86 odst. 1 trestního zákoníku pokud podmíněně odsouzený, ohledně něhož byl vysloven dohled, vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil; v opačném případě rozhodne, a to popřípadě již během zkušební doby, že se trest vykoná. Zároveň určí soud způsob výkonu trestu. Výjimečně může soud vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného ponechat podmíněné odsouzení s dohledem v platnosti, i když odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu, a

- a) stanovit nad odsouzeným další povinnosti v rámci uloženého dohledu,
- b) přiměřeně prodloužit zkušební dobu, ne však o více než dvě léta, přičemž nesmí překročit horní hranici zkušební doby stanovené v § 85 odst. 1, nebo
- c) stanovit dosud neuložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uvedené v § 48 odst. 4 směřující k tomu, aby vedl řádný život.

Z procesního hlediska se rozhodování soudu podle § 869 odst. 1 trestního zákoníku řídí stejnými pravidly, jako u prostého podmíněného odsouzení. Na rozhodnutí o tom, zda se osvědčil podmíněně odsouzený, u něhož byl vysloven dohled, nebo zda se nařídí výkon podmíněně odloženého trestu, se obdobně užíje ustanovení § 330 trestního řádu (ust. § 330 a odst. 2 trestního řádu).⁶⁷

Pokud jde o uložení dalších povinností v rámci uloženého dohledu, bude třeba vycházet zejména z toho, jaké konkrétní povinnosti dosud pro podmíněné odsouzení vyplývaly ze zákona nebo z odsuzujícího rozsudku, jímž mu byl stanoven dohled. Rozšíření okruhu těchto povinností je možné jen rozhodnutím soudu, nikoli pouhým opatřením probačního úředníka. Půjde zejména o prohloubení povinností vyplývajících z ustanovení § 50, např. zintenzivnění spolupráce s probačním úředníkem, častější návštěvy probačního úředníka apod.

⁶⁷ Tamtéž, s. 229.

Ohledně prodloužení zkušební doby je nutné uvést, že musí být přiměřené k obecným okolnostem rozhodným pro ukládání trestu (§ 39), tak k důvodům, které vedly k rozhodnutí o ponechání podmíněného odsouzení v platnosti, včetně charakteru a závažnosti důvodu, jímž odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu. Ve výroku svého rozhodnutí musí soud přesně stanovit, o jakou lhůtu prodlužuje dosavadní zkušební dobu.⁶⁸

Ve smyslu § 869 odst. 1 písm. c) trestního zákoníku přichází stanovený postup v úvahu jak za situace, kdy zatím v rámci podmíněného odsouzení s dohledem nebyla odsouzenému uložena žádná přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti, tak také tehdy, jestliže tato opatření byla uložena, ale vzhledem k ponechání podmíněného odsouzení s dohledem v platnosti je třeba je doplnit dalšími přiměřenými omezeními nebo přiměřenými povinnostmi. Soud může stanovit i jiná podobná opatření, neboť jde o demonstrativní výčet. Nově uložená přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti musí soud ve výroku rozhodnutí přesně vymežit, tak jak je to potřebné při jejich ukládání rozsudkem již v souvislosti s podmíněným odsouzením k trestu odnětí svobody s dohledem.

Ve smyslu § 86 odst. 2 trestního zákoníku vzniká zákonná fikce, že se podmíněně odsouzený, ohledně něhož byl vysloven dohled, osvědčil. Tato fikce nahrazuje rozhodnutí soudu podle § 86 odst. 1 části věty první před středníkem, a to za kumulativně stanovených podmínek:

- (a) uplynula zkušební doba i další rok po ní, přičemž se nežádá, aby ve zkušební době vedl podmíněně odsouzený řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, a nezáleží ani na tom, jaký život vedl během dalšího 1 roku po uplynutí zkušební doby;
- (b) na tom, že k takovému rozhodnutí nedošlo, nemá podmíněně odsouzený vinu.

Fikce, že se podmíněně odsouzený, ohledně něhož byl vysloven dohled, osvědčil, má tyto účinky:

- (a) trest odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen s dohledem, se již nemůže vykonat, tj. nastávají tytéž účinky, jaké má splnění rezolutivních podmínek, na něž byl vázán

⁶⁸ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 944.

odklad výkonu trestu, a nelze již ani dodatečně uložit opatření podle § 86 odst. 1 písm. a) až c),

(b) na pachatele se hledí, jako by nebyl odsouzen.⁶⁹

Vznik fikce neodsouzení pachatele ve smyslu § 86 odst. 3 trestního zákoníku vzniká dnem právní moci usnesení, jímž bylo vysloveno, že se podmíněně odsouzený, ohledně něhož byl vysloven dohled, osvědčil, nebo současně se vznikem fikce, že se podmíněně odsouzený osvědčil. Jestliže vedle trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem jeho výkonu s dohledem byl pachateli uložen trest zákazu činnosti nebo peněžitý trest za přečin spáchaný z nedbalosti, účinky fikce neodsouzení nastávají teprve tehdy, když jsou splněny podmínky pro vznik takové fikce i u ostatních těchto trestů (§ 69 odst. 2 a § 74 odst. 2). Byl-li vedle trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem jeho výkonu uložen jiný přípustný druh trestu než některý z uvedených, účinky fikce neodsouzení nenastávají ze zákona, ale jen na základě rozhodnutí soudu o zahlazení odsouzení pro splnění podmínek uvedených v § 105 odst. 1 nebo 3, protože lze zahladit jen celé odsouzení ve vztahu k uloženým trestům.

S rozhodnutím soudu o tom, že se vykoná trest odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen s dohledem, je obligatorně spojen výrok o způsobu výkonu tohoto trestu podle § 56; to však neplatí u mladistvého, na něhož ustanovení § 56 a 57 nedopadají. Výrokem učiněným podle § 86 odst. 4 zařadí soud pachatele do některého ze 4 základních typů věznic, a to podle stavu, který tu byl v době vydání rozhodnutí, jímž bylo původně rozhodnuto o podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem podle § 84 a 85.

6.2. Je podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody skutečně alternativním trestem?

Právní povaha podmíněného odsouzení není zcela jednoznačná, neboť tento institut lze považovat buď za samostatný druh trestu, anebo zvláštní způsob vyměření trestu, za zvláštní formu zproštění uloženého trestu, za odklad uloženého trestu, za zvláštní formu výkonu trestu anebo za zcela zvláštní institut existující vedle trestů a ochranných opatření.⁷⁰

⁶⁹ Tamtéž s. 945-946.

⁷⁰ Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 211.

Z ustanovení § 52 odst. 1 písm. a), odst. 2 písm. b) a c) je zřejmé, že podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, popř. i s dohledem, je typem trestu odnětí svobody. Název ustanovení § 81 pak vyjadřuje, že jde o podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody.

Samotný název podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody není přesný, byť je poměrně vžitý a chápe se celkem jednoznačně. Pachatel zde ovšem není odsouzen podmíněně, protože soud pravomocně zjistil skutek, kvalifikoval jej jako trestný čin, uznal pachatele vinným z jeho spáchání a uložil mu za něj trest odnětí svobody, jehož výkon však zatím není realizován a podle pachatelova chování ve zkušební době vůbec ani nemusí dojít k výkonu trestu odnětí svobody ve věznici. Tím uložený trest odnětí svobody sice působí na pachatele, ale nikoli vlastním výkonem, nýbrž pohružkou, tj. motivací k řádnému životu, stanovenými podmínkami a popřípadě přiměřenými omezeními a přiměřenými povinnostmi nebo i dohledem ve zkušební době.

Název podmíněného odsouzení navíc může poněkud ztěžovat odlišení tohoto institutu od některých tzv. alternativ trestání nebo procesních alternativ.⁷¹

Nutno říci, že zákonné vymezení podmíněného odsouzení prošlo v posledních deseti letech dvěma změnami, které různým způsobem ovlivňovaly řešení uvedené otázky, totiž zda se podmíněné odsouzení dá považovat za samostatný druh trestu. Úprava obsažená v trestním zákoně č. 140/1961 Sb. podmíněné odsouzení neuváděla jako samostatný druh trestu (srov. § 27 tr.zák. z roku 1961) a samotné vymezení podmíněného odsouzení bylo obsaženo v samotném čtvrtém oddílu čtvrté hlavy trestního zákona (srov. § 58 a násl. tr.zák. z roku 1961).

První z naznačených důležitých změn představovalo přijetí zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, který totiž uváděl a dosud uvádí odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení) a také trestních opatření jako samostatné druhy trestních opatření. Tato úprava potvrzovala názor, že podmíněné odsouzení představuje samostatný druh trestu.⁷²

Přijetí nového trestního zákoníku, tedy druhá ze zmíněných změn, však přineslo zase jiný pohled na řešení otázky právní povahy podmíněného odsouzení, neboť podle § 52 odst. 2 trestního zákoníku se trestem odnětí svobody rozumí jak

⁷¹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 891-892.

⁷² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 3. vydání. Linde, Praha 2008, s. 358.

nepodmíněný trest odnětí svobody, tak podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Nový trestní zákoník tedy pojímá podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem jako dvě zvláštní varianty trestu odnětí svobody, nikoli jako samostatný druh trestu.

Z teoretického hlediska lze tedy konstatovat, že podmíněné odsouzení vykazuje všechny podstatné znaky samostatného druhu trestu, a od nepodmíněného trestu odnětí svobody se zcela zásadním způsobem odlišuje, pokud jde o povinnost odsouzeného, jež z něho vyplývají. Jestliže tedy česká právní úprava resp. její část pojímá podmíněné odsouzení jako jednu z forem trestu odnětí svobody, jde o pojmání nesprávné, které nemá reálný a odůvodněný základ. Podmíněné odsouzení je třeba chápat jako samostatný druh trestu⁷³ a z pohledu alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody je tak třeba se přiklonit k závěru, že se jedná o samostatný druh alternativního trestu.

6.3. Exkurs do slovenské právní úpravy podmíněného odsouzení

Slovenská právní úprava podmíněného odsouzení je obsažena v zákoně č. 300/2005 Z.z. konkrétně v ustanovení § 49 a násl. slovenský trestní zákoník neuvádí podmíněné odsouzení ve výčtu trestů jako samostatný druh trestu a také rozlišuje dvě varianty tohoto institutu: podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody a podmíněný odklad s probačním dohledem.

Pokud jde o podmínky pro aplikaci podmíněného odsouzení, lze v rámci slovenské úpravy poukázat na tři rozdíly oproti úpravě české. Ten první spočívá v tom, že podmíněně odložit lze pouze trest odnětí svobody, jehož konkrétní výměra nepřevyšuje dva roky, při stanovení probačního dohledu lze podmíněně odložit trest odnětí svobody nepřevyšující tři roky. V tomto ohledu je slovenská úprava shodná s Trestním zákonem účinným do 31.12.2009.

Druhý rozdíl spočívá v tom, že slovenské trestní právo stále počítá s možností, že určitá osoba poskytne záruku za nápravu pachatele; pokud v takovém případě má soud vzhledem k výchovnému vlivu osoby, která záruku poskytla, za to, že výkon trestu odnětí svobody není nevyhnutelný, může podle §

⁷³ Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 212-213; shodně viz Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. Část třetí. Tresty a ochranná opatření. Novatrix, Praha 2009, s. 104-105.

49 odst. 1 písm. b) slov.tr.zák. přistoupit k jeho podmíněnému odložení s případným stanovením probačního dohledu. Na rozdíl od české právní úpravy účinné do 31.12.2001 tedy možnost nabídnutí záruky není vázána jen na zájmové sdružení občanů, ale takovou záruku může nabídnout jakákoli důvěryhodná osoba.

Třetí a poslední rozdíl v podmínkách pro podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody již představuje prvek, který se v českém trestním právu doposud neobjevil. Podle § 49 odst. 2 slov.tr.zák. totiž soud nemůže podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody v situaci, kdy odsuzuje pachatele za úmyslný trestný čin spáchaný ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Stejně omezení se týká i podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody s probačním dohledem.⁷⁴

Další rozdíly ve vztahu k české právní úpravě lze spatřovat u zkušební doby. Prvním rozdílem je výčet přiměřených omezení a povinností směřující k tomu, aby vedl pachatel řádný život. Výčet těchto omezení a povinností zahrnuje takové povinnosti, které český trestní zákoník do výčtu nezahrnuje. Jsou jimi např. povinnosti nepřiblížit se k poškozenému na vzdálenost menší než pět metrů a nezdržovat se v blízkosti obydlí poškozeného, povinnost vystěhovat se z bytu nebo domu, ve kterém se pachatel neoprávněně zdržuje nebo který protiprávně obsadil, anebo povinnost zaměstnat se v průběhu zkušební doby nebo se prokazatelně ucházet o zaměstnání.

Druhý rozdíl spočívá v tom, že při podmíněném odkladu výkonu trestu odnětí svobody s probačním dohledem má soud dokonce povinnost uložit některá omezení a povinnosti, a to proto, že slovenský tr.zák. je chápe jako součást probačního dohledu. Slovenská úprava totiž neobsahuje definici probačního dohledu jako takového resp. povinností, které z jeho uložení vyplývají pro odsouzeného, a tento nedostatek je tak alespoň částečně suplován povinnostmi soudu konkretizovat obsah probačního dohledu stanovením omezení a povinností.

Poněkud odlišně je pojata i fikce osvědčení odsouzeného. Tato fikce sice nastává po jednom roce od uplynutí zkušební doby, avšak zároveň se uvádí, že fikce nastává po uplynutí dvou let od zkušební doby, jestliže soud neučinil bez zavinění odsouzeného žádné rozhodnutí o osvědčení se ve zkušební době a jestliže se proti odsouzenému vede ve zkušební době trestní stíhání pro jiný trestný čin.

⁷⁴ Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 229-230.

Podmíněně odsouzený se tak může osvědčit, i když existuje podezření téhož pachatele ze spáchání dalšího trestného činu.

VII. Peněžítý trest

7.1. Podmínky ukládání peněžitého trestu podle trestního zákoníku

Peněžítý trest je jedním z nejužívanějších druhů trestu a uplatňuje se jako alternativa ke krátkodobým trestům odnětí svobody. I když je zřejmá jeho majetková

povaha, peněžítý trest neslouží jen k postihu majetkových trestných činů, o čemž svědčí především ustanovení § 67 odst. 2 písm. b) tr.zákoníku. Peněžítý trest je upraven v § 67 až 69 tr. zákoníku a jeho výkon v § 341 až 344 tr. řádu.

Určitá výhoda tohoto trestu spočívá v tom, že jde o trest pro stát finančně výhodný, neboť zaplacené částky peněžitého trestu připadají státu (§ 68 odst. 7 tr.zák.).

Naopak nevýhodou je v osobní rovině skutečnost, že nepostihuje pouze samotného pachatele, ale též jeho rodinu a osoby, vůči nimž má pachatel závazky, což může být dokonce i samotný poškozený. Na druhou stranu je vhodné podotknout, že i jiné druhy trestů mají podobný efekt, takže peněžítý trest v tomto ohledu není ojedinělý.⁷⁵

Peněžítý trest lze uložit buď jako trest samostatný nebo vedle jiného trestu. Jako samostatný může být uložen pouze tehdy, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba (§ 67 odst. 3 tr.zák.). K tomu je na místě citovat z judikatury (viz rozhodnutí vydané pod R II/1967), která konstatuje, že předpokladem uložení samostatného peněžitého trestu je zjištění, které je nutno v rozsudku i konkrétně zdůvodnit, že vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a k osobě a poměrům pachatele není třeba jiného trestu. Tomuto zjišťování na základě konkrétního rozboru charakteru a závažnosti spáchaného trestného činu a osobních poměrů pachatele nevěnují některé soudy potřebnou pozornost.

Co se týče podmínek aplikace peněžitého trestu, zákon uvádí, že soud může uložit, jestliže pachatel pro sebe nebo pro jiného úmyslným trestným činem získal nebo se snažil získat majetkový prospěch (§ 67 odst. 1 tr.zák.). Bez podmínek § 67

⁷⁵ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha, C. H. Beck, 2000, s. 339.

odst. 1 tr.zák. může soud ve smyslu § 67 odst. 2 tr.zák. uložit peněžítý trest pouze v případě, že

- a) trestní zákon uložení tohoto trestu za spáchaný trestný čin dovoluje, nebo
- b) ho ukládá za přečin a vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele nepodmíněný trest odnětí svobody současně neukládá.

Peněžítý trest je neslučitelný s trestem propadnutí věci, což výslovně uvádí ust. § 53 odst. 1 tr.zák. Důvodem je zásah do majetkové sféry pachatele v obou případech. Peněžítý trest ukládaný ve smyslu § 67 odst. 2 písm. b) tr.zák. je pak neslučitelný s nepodmíněným trestem odnětí svobody.

Jako samostatný trest může být peněžítý trest uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba (§ 67 odst. 3 tr.zák.). Tento korektiv je významný zejména při ukládání peněžitého trestu podle § 67 odst. 1 tr.zák., protože takto je možné peněžítý trest aplikovat i u závažných zločinů.

Vzhledem k majetkové povaze je peněžítý trest vhodným prostředkem k naplnění účelu trestu zejména v případech, kdy se pachatel dopustil trestného činu majetkové povahy, ať již motivovaného snahou o neoprávněný majetkový prospěch, nebo negativním vztahem k ochraně a nedotknutelnosti cizího majetku (např. vandalismus). Může se jednat o postih trestných činů hospodářských, obecně nebezpečných nebo trestných činů proti majetku.⁷⁶

Mezi obecné podmínky pro ukládání peněžitého trestu lze zařadit také ustanovení § 68 odst. 6 tr.zák., které soudu zakazuje uložit peněžítý trest, je-li zřejmé, že by byl nedobytný. Jde samozřejmě o logickou podmínku, neboť uložení peněžitého trestu v takovém případě by v podstatě představovalo nutnost výkonu náhradního trestu odnětí svobody, takže by se rovnalo uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody.⁷⁷

Nejvýraznější změnou oproti dřívější úpravě trestního zákona je vyměřování trestu prostřednictvím denních sazeb. Dle dřívější úpravy se peněžítý trest ukládal stanovením finální částky, kterou byl odsouzený povinen zaplatit. Podstata stávajícího systému denních sazeb spočívá v tom, že soud v rámci zákonného

⁷⁶ Rizman, S., Sotolář, A., Šámal, P.: K problematice alternativních trestů. Trestní právo, 1997, č. 7-8, s. III.

⁷⁷ Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 246.

rozpětí stanoví počet denních sazeb, čímž vyjádří přísnost peněžitého trestu ve vztahu k závažnosti činu, včetně osoby pachatele. Následně pak stanoví výši každé jedné denní sazby, přičemž v rámci tohoto kroku zohledňuje majetkové poměry pachatele. Výsledná výše peněžitého trestu je pak dána součinem stanoveného počtu denních sazeb a výší jedné sazby.

System denních sazeb je mnohem transparentnějším způsobem vyměrování peněžitého trestu, a to jak ve vztahu k samotnému odsouzenému, tak i ve vztahu k širší veřejnosti. Zároveň představuje dvě základní kritéria pro vyměrování peněžitého trestu, a tím by měl přispívat i jednotnějšímu ukládání tohoto trestu.⁷⁸

Ve smyslu § 68 odst. 1 tr.zák. se peněžitý trest ukládá v denních sazbách a činí nejméně 20 a nejvíce 730 celých denních sazeb. V tomto rozpětí určí soud přesný počet denních sazeb v odsuzujícím rozsudku, jímž ukládá peněžitý trest. Nelze-li od pachatele podle jeho osobních a majetkových poměrů očekávat, že peněžitý trest ihned zaplatí, může soud stanovit, že peněžitý trest bude zaplacen v přiměřených měsíčních splátkách; přitom může určit, že výhoda splátek peněžitého trestu odpadá, jestliže pachatel nezaplatí dílčí splátku včas (§ 68 odst. 5 tr.zák.). Počet denních sazeb se určí s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu (§ 68 odst. 3 tr.zák.).⁷⁹

Denní sazba činí nejméně 100 Kč a nejvíce 50 000 Kč (§ 68 odst. 2 tr.zák.). Konkrétní výši jedné denní sazby peněžitého trestu stanoví soud se zřetelem k osobním a majetkovým poměrům pachatele. Přitom vychází z čistého příjmu, který pachatel má nebo mohl mít průměrný za jeden den. Příjmy pachatele, jeho majetek a výnosy z něj, jakož i jiné podklady pro určení výše denní sazby mohou být stanoveny odhadem soudem (§ 68 odst. 3 a 4 tr.zák.). Odhad soudu vychází především z případného srovnání postavení, situace, vzdělání, pracovní kvalifikace a dalších charakteristik pachatele s jinými osobami, u nichž lze zjistit čistý příjem.⁸⁰

Mezi majetkové poměry pachatele je třeba počítat nejen čistý výdělek, ale rovněž rozsah jeho již nabytého majetku, výši jeho závazků apod. Osobními poměry pachatele lze rozumět např. jeho vzdělání, zdravotní stav, rodinné poměry, možnosti získání práce odpovídající kvalifikaci apod.

⁷⁸ Tamtéž, s. 251.

⁷⁹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 183.

⁸⁰ Tamtéž, s. 785-786.

Je nutno se zamyslet nad tím, že de lege ferenda by bylo vhodné, aby zákon výslovně soudu přikazoval při určování výše denní sazby přihlídnutí k majetkovým nárokům třetích osob vůči pachateli, neboť dle dosavadní úpravy dobrovolné zaplacení peněžitého trestu je na úkor uspokojení nároků vůči pachateli.⁸¹

7.2. Náhradní trest odnětí svobody

Ukládá-li soud peněžitý trest, stanoví pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebyl vykonán, náhradní trest odnětí svobody až na čtyři léta (§ 69 odst. 1 tr. zák.). Ustanovení se vztahuje na situace, kdy peněžitý trest je sice dobytý, ale z jiného důvodu není vykonán, například pokud se odsouzený vyhýbá jeho zaplacení nebo zaplatit odmítá.⁸²

Nezbytnou součástí rozhodnutí o uložení peněžitého trestu je stanovení náhradního trestu odnětí svobody pro případ, že peněžitý trest nebude ve stanovené lhůtě vykonán. Pokud by byl současně s peněžitým trestem ukládán trest odnětí svobody, nesmí ve svém součtu náhradní trest a trest odnětí svobody přesahovat horní hranici trestní sazby (§ 69 odst. 1 tr.zák.). Není vyloučeno, aby byl peněžitý trest uložen vedle trestu odnětí svobody vyměřeného na horní hranici sazby, pokud je kumulace nutná ke splnění účelu trestu. V tomto případě se však náhradní trest neuloží.⁸³

Jakmile se stal vykonatelným rozsudek, podle něhož je odsouzený povinen zaplatit peněžitý trest, vyzve předseda senátu odsouzeného, aby jej zaplatil do patnácti dnů, a upozorní ho, že jinak bude zaplacení vymáháno (§ 341 tr. řádu). Pokud by u odsouzeného došlo k přechodné neschopnosti zaplatit peněžitý trest, může soud na jeho žádost z důležitých důvodů výkon peněžitého trestu odložit, nejvýše však na dobu tří měsíců ode dne, kdy rozsudek nabyl právní moci, nebo může rozhodnout o povolení splácení peněžitého trestu po částkách tak, aby byl celý zaplacen nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy rozsudek nabyl právní moci (ust. § 342 odst. 1 tr. řádu). Pominou-li důvody, pro které byl výkon peněžitého trestu odložen, nebo nedodrží-li odsouzený bez závažného důvodu splátky, může předseda senátu povolení odkladu nebo splátek odvolat (§ 342 odst. 2 tr. řádu).

⁸¹ Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 253-254.

⁸² Srov. Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 345.

⁸³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 22. 11. 1971, sp. zn. 11 Tz 70/71, publikováno pod č. 28/1972.

Pokud se peněžitý trest stane nedobytným až ve vykonávacím řízení, soud od výkonu peněžitého trestu nebo jeho zbytku upustí. Jedná se o případy, kdy se odsouzený v důsledku okolností na jeho vůli nezávislých stal dlouhodobě neschopným peněžitý trest zaplatit nebo by výkonem trestu byla vážně ohrožena výživa nebo výchova osoby, o jejíž výživu nebo výchovu je odsouzený podle zákona

povinen pečovat (§ 344 odst. 1 tr. řádu).

Jakmile soud zjistí, že peněžitý trest nebyl zaplacen, a nepřichází-li v úvahu odklad výkonu peněžitého trestu, povolení splátek nebo upuštění od výkonu peněžitého trestu nebo jeho zbytku, nařídí výkon náhradního trestu odnětí svobody nebo jeho poměrné části. Přitom soud rozhodne o způsobu výkonu náhradního trestu

(§ 344 odst. 2 tr. řádu). Výkon náhradního trestu nebo jeho poměrné části může odsouzený kdykoliv odvrátit tím, že trest peněžitý nebo jeho poměrnou část zaplatí. O tom, jakou část náhradního trestu je třeba vykonat, rozhodne předseda senátu (ust. § 344 odst. 3 tr. řádu).

Nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody je chápáno jako nejzazší prostředek. Při nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody soud zároveň rozhodne o zařazení pachatele k jeho výkonu do příslušného typu věznice. Podle zásad uvedených v § 56 tr.zák.

Náhradní trest odnětí svobody má určenou jen horní hranici, která činí 4 roky, nebo, je-li horní hranice sazby trestu odnětí svobody stanovené za příslušný trestný čin ve zvláštní části trestního zákoníku nižší než 4 roky, nesmí náhradní trest přesahovat horní hranici. Jestliže je peněžitý trest ukládán spolu s trestem odnětí svobody nesmí součet jejich výměry přesahovat horní hranici trestní sazby odnětí svobody stanovenou za spáchaný trestný čin, přičemž ani zde nesmí být náhradní trest delší než 4 roky.⁸⁴

Ohledně ukládání náhradního trestu odnětí svobody za trest peněžitý, rozhoduje-li samosoudce trestním příkazem, je na místě citovat právní větu stanoviska Nejvyššího soudu sp.zn. Stn 1/96:

⁸⁴ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 791.

„Jednou z podmínek, za kterých může samosoudce rozhodnout trestním příkazem, je to, že náhradní trest odnětí svobody za peněžitý trest nepřesáhne spolu s uloženým trestem odnětí svobody jeden rok.

Jestliže samosoudce při rozhodování o trestném činu, o kterém jinak lze rozhodnout trestním příkazem, dojde k závěru, že je důvodné uložit vedle trestu odnětí svobody i peněžitý trest, a jestliže náhradní trest odnětí svobody stanovený podle § 54 odst. 3 tr. zák. by spolu s uloženým trestem odnětí svobody přesáhl dobu jednoho roku, avšak nepřesáhl horní hranici trestní sazby stanovené trestním zákonem, je v takové věci vyloučeno vydání trestního příkazu a samosoudce musí rozhodnout rozsudkem v hlavním líčení. Samosoudce nemůže v tomto případě trestním příkazem upustit od stanovení náhradního trestu s odkazem na ust. § 314e odst. 3 tr. ř.

Upustit od stanovení náhradního trestu může samosoudce, vydá-li trestní příkaz, pouze tehdy, rozhoduje-li o trestném činu, na který je trestním zákonem stanovena trestní sazba odnětí svobody s horní hranicí nejvýše jeden rok, pokud vedle trestu odnětí svobody ve výměře na horní hranici sazby uloží i peněžitý trest. Od stanovení náhradního trestu však samosoudce v tomto případě upustí s ohledem na ustanovení § 54 odst. 3 tr. zák., a nikoli s ohledem na ustanovení § 314e odst. 3 tr. řádu.“

Ve smyslu § 69 odst. 4 tr.zákoníku se na pachatele, kterému byl uložen peněžitý trest za přečin spáchaný z nedbalosti, hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno. Omezení vzniku fikce neodsouzení za nedbalostní přečiny souvisí s tím, že peněžitý trest lze uložit i za velmi závažné delikty, u kterých by rychlý vznik této fikce nebyl vhodný.⁸⁵

7.3. Uplatňování peněžitého trestu v kontextu zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob

Peněžitý trest představuje hlavní typ trestní sankce postihující majetek právnické osoby, který je určen zejména pro postih úmyslných trestných činů. Česká právní úprava vychází z myšlenky plurality trestněprávních sankcí

⁸⁵ Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 258.

ukládáných právnické osobě, takže peněžitý trest je jednou ze sankcí ukládaných právnickým osobám.

V souladu s úpravou téhož druhu trestu v trestním zákoníku zákon stanoví, aby peněžitý trest byl uložen v denních sazbách, přičemž denní sazby jsou v případě právnických osob přiměřeně zvýšeny oproti sazbám u osob fyzických.⁸⁶

Ve smyslu § 18 zákona č. 418/2011 Sb. je jedinou podmínkou uložení peněžitého trestu právnické osobě, že soud odsuzuje právnickou osobu za úmyslný trestný čin nebo trestní čin spáchaný z nedbalosti. Nevyžaduje se snaha právnické osoby získat pro sebe nebo pro jiného majetkový prospěch, jako je tomu u jedné z variant uložení trestu propadnutí majetku dle § 17 odst. 1 tohoto zákona.

Podle § 18 odst. 1 věty druhé tohoto zákona uložení peněžitého trestu nesmí být na újmu poškozeného. Tímto způsobem se vyjadřuje souvislost výroku o vině s výrokem o náhradě škody v trestním rozsudku.

Peněžitý trest nelze právnické osobě uložit vedle propadnutí majetku (§ 15 odst. 3), protože oba tresty směřují ke stejnému účinku. Peněžitý trest může být uložen jako trest samostatný, anebo vedle jiného druhu trestu, s výjimkou trestu propadnutí majetku.

Je důležité zmínit, že při ukládání peněžitého trestu právnické osobě se subsidiárně použije trestní zákoník. Platí tak výše stanovené premisy ukládání peněžitého trestu fyzickým osobám, tj. např. neuložení trestu, je-li zřejmé, že by byl nedobytný, případnutí zaplacené částky státu, povolení splátek apod.

Změnou proti obecné úpravě v trestním zákoníku je neuplatnění § 69 tr.zák. o stanovení náhradního trestu odnětí svobody pro případ, že by peněžitý trest ve stanovené lhůtě nebyl vykonán. Další odlišností je stanovení fikce neodsouzení. Byl-li právnické osobě uložen peněžitý trest, hledí se na ni, jako by nebyla odsouzena, poté, co od právní moci odsuzujícího rozsudku uplyne doba uvedená v § 24 - § 27 tohoto zákona ve spojení s § 24 zákona.

Výkon peněžitého trestu je upraven v ust. § 341 a 344 tr.řádu s tím, že v případě vymáhání se postupuje podle daňového řádu (§ 343 odst. 3 tr.řádu). Podle § 33 odst. 2 tohoto zákona předseda senátu a v přípravném řízení soudce na návrh státního zástupce může obviněné právnické osobě uložit omezení nakládání s majetkem, je-li stíhána pro trestný čin, za který je třeba vzhledem k povaze a

⁸⁶ Jelínek, J., Herczeg, J.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou. 2.vydání. Praha: Leges, 2013, s. 135.

závažnosti činu a poměrům právnické osoby očekávat uložení peněžitého trestu, a je-li obava, že výkon tohoto trestu bude zmařen nebo ztížen.⁸⁷

Ve smyslu § 18 odst. 2 cit. zákona činí denní sazba peněžitého trestu nejméně 1000,- Kč a nejvíce 2.000.000,- Kč s tím, že při určení výše denní sazby zohlední soud majetkové poměry právnické osoby. Konkrétní výše peněžitého trestu se určí jako násobek počtu denních sazeb a výše jedné denní sazby. Soud vždy musí ve výroku odsuzujícího rozsudku uvést konkrétní počet denních sazeb a konkrétní výši jedné denní sazby, přičemž se nesmí odchýlit od zákonem stanoveného rozpětí jejich počtu a výše.⁸⁸

Vyšší dolní i horní hranice denní sazby je pro právnické osoby v zákoně stanovena s ohledem na skutečnost, že právnická osoba má mnohdy větší majetek a příjmy než osoba fyzická a výměra peněžitého trestu tak musí být dostatečně odrazující a adekvátně reagující na majetkové poměry právnické osoby. Výše denní sazby se stanoví na základě zhodnocení majetkových poměrů právnické osoby. Při stanovení výše denní sazby je třeba dbát na to, aby neměla likvidační charakter, ale zároveň i na to, aby nebyla příliš nízká a neposkytovala tak nedostatečnou záruku, že dojde k nápravě odsouzené právnické osoby a k jejímu odrazení od dalšího páchání trestné činnosti.

Při hodnocení majetkových poměrů právnické osoby nestačí zjistit pouze její aktiva, ale rovněž je třeba zjistit její pasiva, jakož i další skutečnosti rozhodné pro schopnost právnické osoby uhradit peněžitý trest. Přitom je třeba vyjít zejména z účetních dokladů, výročních zpráv a údajů uvedených v daňovém přiznání, jsou-li k dispozici, jakož i z jiných podkladů předložených právnickou osobou. Při nedostatku podkladů či součinnosti může soud majetkové poměry určit odhadem.

Peněžitý trest může podobně jako u trestu propadnutí majetku podstatně zasáhnout majetkovou sféru právnické osoby, proto se i před uložení tohoto trestu předpokládá, že si soud vyžádá stanovisko české národní banky, která vykonává dohled na finančním trhu v České republice. Uvedené stanovisko lze přitom využít při hodnocení všech otázek spojených s majetkovým a jinými poměry právnické osoby (§ 18 odst. 3 cit. zákona).⁸⁹

⁸⁷ Tamtéž, s. 138-139.

⁸⁸ Forejt, P., Habarta, P., Tešlová, L., Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim s komentářem. Praha. Linde. 2011, s. 167.

⁸⁹ Tamtéž, s. 168.

7.4. Exkurs do slovenské právní úpravy peněžitého trestu

Peněžitý trest podle slovenského trestního zákona může být uveden ve dvou případech, a to buď tehdy, když se pachatel dopustil úmyslného trestného činu, jímž získal anebo se snažil získat majetkový prospěch anebo pokud se pachatel dopustil přečinu a vzhledem k povaze tohoto přečinu a možnosti nápravy pachatele soud neukládá trest odnětí svobody. Oproti české úpravě zde chybí možnost uložit peněžitý trest za takový trestný čin, u kterého je tento druh trestu uveden ve zvláštní části.

Uvedený rozdíl má za důsledek zejména omezení funkce peněžitého trestu jako doplňující sankce k trestu odnětí svobody. Ve slovenském trestním právu není oproti českému omezena funkce peněžitého trestu jako alternativy k nepodmíněnému odnětí svobody. Velmi důležité omezení pro ukládání peněžitého trestu vyplývá z ustanovení § 56 odst. 5 slov. tr.zák. Toto ustanovení zakazuje uložit peněžitý trest tehdy, pokud by se tím zmařila možnost náhrady škody způsobené trestným činem. Slovenská úprava tedy poškozenému tento druh ochrany jeho nároku poskytuje již na úrovni trestního práva hmotného, přímo v rámci podmínek pro ukládání peněžitého trestu a nikoli až v rámci výkonu již uloženého trestu. V tomto směru je slovenská úprava jednoznačně inspirativní.⁹⁰

Výměra peněžitého trestu se podle § 56 odst. 1 slov. tr.zák. může pohybovat v rozmezí od 160 do 331 930 eur. V přepočtu tak maximální výše peněžitého trestu na Slovensku nedosahuje ani jedné čtvrtiny maximální výměry peněžitého trestu podle českého trestního zákoníku, která činí až 36,5 mil. Kč.

Podstatnějším rozdílem ve vyměrování peněžitého trestu je však absence systému denních sazeb. Soud tedy zohledňuje jednak závažnost spáchaného činu, tak i osobní a majetkové poměry pachatele, avšak tato dvě hlavní kritéria nejsou navenek nijak vyjádřena.

Ohledně přeměny peněžitého trestu na náhradní trest odnětí Svobody je nutné konstatovat, že princip je prakticky stejný jako v českém trestním zákoníku. Podle § 57 odst. 3 slov. tr.zák. může činit výše náhradního trestu odnětí svobody až 5 let. Náhradní trest tedy může být ještě o rok delší než v rámci české právní úpravy, což je neadekvátní vzhledem k tomu, nemaximální výše peněžitého trestu

⁹⁰ Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011, s. 266.

podle slovenské právní úpravy je více než čtyřikrát nižší než výše tohoto trestu podle úpravy české.⁹¹

⁹¹ Tamtéž, s. 267.

VIII. Závěr

Závěrem bych chtěl shrnout nejdůležitější aspekty v právní úpravě systému a ukládání alternativních trestů, jak tuto tematiku upravuje současně platná hmotněprávní a procesněprávní úprava.

Z hlediska současné právní úpravy je podstatné zdůraznit, že základním účelem trestu je napravit pachatele a zároveň mu zabránit v páchání trestné činnosti. Do popředí je tak postavena prevence a snaha o resocializaci pachatele. Pokud je to možné, jsou tresty odnětí svobody ukládány jen v případech nejzávažnější trestné činnosti. U trestných činů s nižším stupněm škodlivosti jsou ukládány podmíněné tresty a rovněž tzv. tresty alternativní po vzoru cizích právních úprav.

Trestní zákoník vychází ze zásady depenalizace, když jsou koncipovány nové efektivnější alternativní sankce, které jsou formulovány i se zřetelem na přiměřenou satisfakci obětí trestných činů (srov. § 38 odst. 3 tr.zák.), přičemž v rámci revize trestních sazeb ve zvláštní části trestního zákona dochází i ke snižování některých trestních sazeb.

Trestní zákoník vychází z premisy, že trest odnětí svobody lze aplikovat jen v nejnútnejším případě. Proto trestní zákoník stanoví v obecných zásadách pro ukládání trestních sankcí, že tam, kde postačí k dosažení účelu trestní sankce (trest nebo ochranné opatření) méně intenzivní, nesmí být uložena trestní sankce intenzivnější (§ 38 odst. 2 tr.zák.), přičemž zároveň zakazuje uložit kruté a nepřiměřené trestní sankce, neboť trestní sankce je třeba ukládat nejen s přihlédnutím ke spáchanému trestnému činu, ale i ve vztahu k osobě pachatele a k jeho osobním, rodinným a majetkovým poměrům (§ 38 odst. 1 tr.zák.).

V zásadě není důvod pro to, aby byl trest odnětí svobody zvažován u každého trestného činu, byť je stanoven pro každý trestný čin, neboť slouží jako poměrné kritérium pro typovou závažnost jednotlivých trestných činů.

Při tomto pojetí je však třeba trestní sankce ukládat s přihlédnutím ke spáchanému trestnému činu, osobě pachatele a jeho poměrům, přičemž tam, kde postačí trestní sankce méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce citelnější. Projevem subsidiarity přísnější sankce je zejména ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody, další ukázkou je škála trestů mírnějších, které působí jako

alternativa k uvěznění pachatele, pokud lze mít za to, že uložení jiného, přísnějšího trestu není třeba.

Prostředky alternativního trestání jsou z velké části založeny na samostatném ponechání pachatele trestného činu na svobodě v dobré víře, že již tento fakt povede k dosažení uvedeného cíle, ale snaží se posílit individuálně preventivní charakter trestněprávních sankcí i zavedením některých prvků sociální práce s pachatelem. Nejvýraznějším výrazem těchto snah je existence tzv. probačních institutů, které v současnosti představují nedílnou součást systému alternativních sankcí.

Alternativní tresty umožňují větší individualizaci trestu ve vztahu k jednotlivým pachatelům a dávají soudům větší prostor zvolit v konkrétním případě sankci co nejvhodnější. Současně jsou tím kladeny vyšší nároky na soudce i státní zástupce, kteří by se podrobněji měli zabývat, zda jimi vybraný trest může naplnit svůj účel. V souvislosti s alternativními tresty je třeba dbát zejména o to, aby byly ukládány až poté, co byly splněny všechny předpoklady pro uložení konkrétního trestu, po zjištění všech podstatných informací o pachateli a po pečlivém uvážení, zda je trest v daném případě vhodný a může přinést očekávaný účinek.

S alternativami trestu odnětí svobody úzce souvisí problematika alternativ trestání vůbec. Jde o tendence řešit trestní případ, pokud to okolnosti, osoba pachatele a přístup poškozeného dovolí, neformální cestou. Jedná se o odklon od řádného průběhu trestního řízení zejména ve formě podmíněného zastavení trestního řízení, podmíněného přerušení trestního stíhání, různých podob vyjednávání, narovnání apod.

Ruku v ruce s hledáním a zaváděním nových způsobů sankcionování trestné činnosti se začíná v trestním právu prosazovat myšlenkový směr označovaný jako restorativní justice. Ta je stavěna do protikladu k retributivní spravedlnosti, která chápe trestný čin především jako útok na stát. Restorativní justice vychází z předpokladu, že spácháním trestného činu došlo k narušení sociálních vztahů mezi pachatelem a obětí a ty je třeba napravit. Dotčeno může být i širší společenství, které navíc může přispět k resocializaci pachatele.

Je na místě rovněž připomenout aspekt, že prosazování alternativních opatření ani trend restorativní justice nepopírají smysl, účel a nutnost existence nepodmíněného trestu odnětí svobody. Je totiž zřejmé, že u některých pachatelů

trestných činů nepřichází jiná, než nejpřísnější společenská reakce v podobě nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Aplikace alternativních trestů tak musí být spojena s možností adekvátního sekundárního sankcionování v případě dalšího závažného protiprávního jednání pachatele, např. v podobě nařízení náhradního trestu odnětí svobody ve vztahu k peněžitému trestu. Ponecháním pachatele na svobodě se sice potenciálně zvyšuje výchovné působení sankce, zároveň je však podstatně oslaben její zábranný prvek, tedy pachatel logicky může snadněji pokračovat v protiprávním jednání.

Je tedy na místě uzavřít, že dosažení akceptace alternativních opatření ze strany veřejnosti je dosti obtížným cílem, neboť obecně u veřejnosti převládá názor vyžadující přísnější postihy pro pachatele trestné činnosti, zároveň je to cíl důležitý, neboť opatření jsou sankce vykonávané ve společenství, tj. participace komunity na jejich výkonu je významným předpokladem pro naplnění jejich účelu.

IX. Resumé - Zusammenfassung

Das Thema dieser Arbeit befasst sich mit dem System und der Auferlegung der sog. alternativen Strafen, d.h. solcher Strafen, mit denen unmittelbar keine Vollstreckung hinsichtlich des Freiheitsentzugs verbunden ist, und zwar mit der Betonung der Aufgabe der Verurteilung mit Bewährung und der Geldstrafe.

Die Arbeit orientiert sich in erster Linie auf die Verfassungsgrundlage, die im Artikel 39 der Urkunde der Grundrechte verankert ist. In diesem Artikel ist die formale Konzeption der Straftat betont, denn nur das Gesetz kann festlegen, was man für eine strafrechtliche Handlung hält. Auf solcher Konzeption beruht zugleich die gültige Regelung des Strafgesetzes. Im Vordergrund steht zurzeit die sog. Subsidiarität der Strafrepession, die auf der Resozialisierung des Täters beruht. Die Strafrepession ist als „ultima ratio“ wahrgenommen und ist bei den ernsteren Straftaten zu verwenden.

Diese Arbeit weiterhin beschreibt den Zweck der Strafe, in der neuen Regelung ist der Zweck nicht explizit definiert, trotzdem sind die Aspekte für die Bestimmung der jeweiligen Strafe festgesetzt, denn das bisherige Leben des Täters ist berücksichtigt, die persönlichen Verhältnisse sind erforscht, man prüft auch die Mühe des Täters hinsichtlich des Schadenersatzes.

Der Schwerpunkt der Erforschung liegt in der Beschreibung der gewählten Sorten der alternativen Strafen. Die Arbeit befasst sich detailliert mit der Verurteilung mit Bewährung, man entwickelt auch die Stellungnahme zur Frage, ob die Verurteilung mit Bewährung als eine selbstständige Strafe anzusehen ist.

Im weiteren Teil der Arbeit widmet sich der Autor der Geldstrafe. Er beschreibt nicht nur die Bedingungen für die Auferlegung der Geldstrafe, sondern er befasst sich ausführlich auch mit der Änderung der Geldstrafe auf die Freiheitsstrafe. Außerdem werden bei der Geldstrafe die Vergleiche zur Auferlegung der Geldstrafe für die Straftaten der juristischen Personen dem Leser angeboten.

Der Autor ist der Meinung, dass nach der gültigen Regelung die Resozialisierung des Täters im Vordergrund steht, deshalb ist auch immer wichtiger, dem Täter die angemessenen Maßnahmen und Pflichten festzulegen, damit er ein ordentliches Leben führt und er bewährt sich.

Autor ist sich bewusst, dass die alternative Bestrafung nur bei den Straftaten möglich ist, bei denen das Gericht dem Täter die Strafe bis 5 Jahre Freiheitsentzug vermessen kann. In diesem Sinne ist sehr oft das Probationsdienst verwendet, das die Aufsicht über die Vollstreckung der alternativen Strafen ausführt.

Die Probationsaufsicht findet seinen Ausdruck auch bei der Verurteilung mit Bewährung, in dem im Rahmen der Probezeit geprüft ist, ob der Täter die auferlegten Pflichten erfüllt und in der Regel auch den Schaden dem Beschädigten ersetzt. Das ist ein Maßstab dafür, ob der Täter sich bewährt. Der Richter kann dann die Probezeit verlängern oder über die Änderung auf Freiheitsstrafe entscheiden.

Autor bemüht sich auch die Erforschung der fremden Strafregelung durchzuführen, er fokussiert die Verurteilung mit Bewährung und die Geldstrafe in der Slowakei, denn die slowakische Regelung ganz ähnlich der tschechischen ist, und es ist interessant die Vergleiche in beiden Regelungen zu verfolgen.

X. Seznam použité literatury

Prameny

Listina základních práv a svobod, Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)

Monografie a Komentáře

Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana. Vydavatelství PA ČR, Praha 1996

Černíková V.: Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008

Císařová, D. a kol.: Trestní právo procesní, 2. podstatně přepracované a aktualizované vydání, Linde, Praha 2002

Kratochvíl, V., Právo na soudní a jinou ochranu ve smyslu čl. 39 Listiny základních práv a svobod (studie konkrétní kauzy).

DANČÁK, Břetislav a Vojtěch (eds.) ŠIMÍČEK. Základní lidská práva a právní stát v judikatuře ústavních soudů. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 2000.

Dolenský, A.: Trestní zákon (Stručný komentář), EUROUNION, s.r.o., Praha 1995

Fenyk, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád, průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou; 1. díl Trestní zákoník, Linde, 2010

Forejt, P., Habarta, P., Tešlová, L., Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim s komentářem. Praha. Linde. 2011

Jelínek, J., Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, Poznámkové vydání s judikaturou, 14.vydání, Linde, Praha 2001

Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 3.vydání. Linde, Praha 2008

Jelínek, J. a kol.: Zákon o obětech trestných činů, komentář s judikaturou, Leges, Praha 2013

Jelínek, J., Herczeg, J.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou. 2.vydání. Praha: Leges, 2013

Kalmthout van, A., M.: Uplatňování alternativních sankcí - některé zkušenosti západoevropských zemí. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996

Matoušek O., a kol.: Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005

Miřička, A.: Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní. Nákladem spolku československých právníků „Všehrd“, Praha 1934

Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 3. přepracované vydání, CODEX, Praha 1997

Novotný, O., Vanduchová M. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. Obecná část. 5.vydání. Praha: Aspi 2007

Novotný, O., Vanduchová, M., Šámal P. a kolektiv: Trestní právo hmotné, obecná část, 6. přepracované vydání, Wolters Kluwer ČR, 2010

Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2009

Ščerba, F. a kol.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě, Praha: Leges, 2011

Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M.: Systém českého trestního práva. Část třetí. Tresty a ochranná opatření. Novatrix, Praha 2009

Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha, C. H. Beck, 2000

Štern, P. a kol.: Probace a mediace, Možnosti řešení trestných činů, Praha: Portál, 2010

Žatecká, E.: Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava: Key Publishing, 2007

Zehr, H.: Úvod do restorativní justice. 1. vyd. Praha, SPJ, 2003

Válková, H., Stočesová S. (eds.): Česká reforma trestního práva hmotného na rozcestí – bilance a perspektivy: ZČU, Plzeň 2006

Odborné články

Alternativní opatření k trestu odnětí svobody, České vězeňství, č. 4, 1994, č. 4.

Novotný, O., Znovu k návrhu nového trestního kodexu. Trestní právo, 2005, č. 3.

Pípek, J.: Formální pojetí trestného činu a princip oportunity. Trestněprávní revue, 2004, č. 11.

Rizman, S., Sotolář, A., Šámal, P.: K problematice alternativních trestů. Trestní právo, 1997, č. 7-8.

Suchý, O., Válková, H.: Obecně prospěšné práce jako alternativa trestu odnětí svobody v mezinárodním srovnání. Právní rozhledy, 1996, č. 4.

Šámal, P., K pojmu trestného činu a souvisejícím otázkám v novém trestním zákoníku. Trestněprávní revue, 2009, č.5.

Šámal, P. K problému formálního a materiálního pojetí a pojmu trestného činu v připravované kodifikaci trestního zákoníku, Právní rozhledy, 2007, č. 17.

Vanduchová, M.: K novému trestu obecně prospěšných prací. Právní praxe, 1996, č. 7.

Vanduchová, M. Wintrová, et al.: K výkonu alternativních trestů. Právní praxe 1996, č. 7.